

KERESZTÉNY MAGVETŐ

LV. ÉVF.

1923. APRILIS—JUNIUS

2. FÜZET.

RENAN ERNŐ

Születése századik évfordulója alkalmából.

Emerson a nagyemberek hasznáról írva megállapítja, hogy a valódi és állandó érték azok útján száll az emberiségre, akik új eszméket termelnek. Az új alatt inkább formai s csak azon túl kell lényegi tartalmat keresni.

Minden revelatio magában hordoz a már létezőből bizonyos tartalmat s azzal nyer igazán nagy értéket, hogy a megjelenés idejében uralkodó sötétségbe bevilágít, azt megszakítja, szétszlatja és a sötétben munkálkodók között riadalmakoz.

Az a philosophus, akiről megemlékezni kívánunk, rendkívül sokszor szerezte meg a riadalmat és a fájdalmat okozó meglepést kortársainak és a körüle uralkodó rendszereknek. Nem hiszem, hogy egyszerűen a véletlen művének lehetne tulajdonítani, hogy a világszabadság nagy költőjével, Petőfivel, egy esztendőben született. Hogy Az Ember Tragédiája írója is akkor született, hogy számos más reform bölcsőjét ott találjuk a múlt század huszas éveiben, az nem ujság azok előtt, akik az irodalmi termékekkel és az eszmeáramlatokkal némileg ismeretségben vannak, de bizonyos, hogy az anyatejjel együtt a levegőt is szívja magába a kis gyermek.

Az ujszülött Renant nemcsak a természet, hanem a kor levegője is átjárta már a bölcsőben. Ő mondja *Ifjúkori Emlékeim* c. művében:

„Az erkölcsi romanticizmus fogantatott bennem már születésemnél, de bizonyos mértékig származásomnál fogva is.” Két hónappal idő előtt született s oly gyenge volt, hogy nem bíztak megmaradásában, de a javasasszony megijósolta, hogy élni fog, mert a kis ingecskéje, melyet az asszony a tóba dobott, azonnal kiterjesztette a két karját. A tündérek egész életében kísérték. Ő hitt bennök, mert a breton faj, melyhez ő is tartozott, „tündérországbán” lakott. A bretonok művészek abban, hogy még azt is vonzóvá tudják tenni, amit elhibáznak.

Ennek a fajnak a vallása arra való volt, hogy mögéje rejtse az eszményi iránti vonzalmát, de tévedés azt hinni, hogy őket a vallás lenyűgözi. Nincs még egy faj, amely a vallásban

nagyobb függetlenséget tudott volna megőrizni. A breton keresztények csak a 12-ik százban fogadták el a catholicismust. Nagyon kevés lendítés kellett volna nekik, hogy protestánsokká legyenek, ők is, mint vérrokonai, a walesi kelták. A francia bretonokat csak a XVII-ik százban tudták meghódítani magoknak a jezsuiták. Eladdig sajátos vallások volt, melynek főjelleme az a szentek imádása.

Némelyik kis községben tíz, sőt tizenöt kis kápolna van emelve egyes szentek tiszteletére.

A szentek száma több százra megy s többet maga a nép saját köréből avatott azzá, már megtelepedésük idejében, az ötödik és hatodik százban. Azóta őrzik, kultiválják s a jezsuita papság sem merete bántani, ámbár nincs összhangban az egyházi szabályokkal. A nép száján forogtak a legfantasztikusabb legendák s a gyermek Renan képzelődésére igen nagy befolyást gyakoroltak. Az elrejtett, romladozó, feketére sötétült kis tilkos épületek közt susogó szellő, az összeropedt fekete ajtó, az elkopott faszobrok, festett ablakok, mély tisztelet és hódolat érzését gyökereztettek a kis Renan szívébe. Ezzel együtt ragadták meg a szent legendák, furcsa mesék, melyek szájról-szájra jártak. A szentekről hitte a nép, hogy csodát tudnak tenni, sőt, hogy némelyik élőlény.

Anyja szerettet elmondogatni egyik másik szent mesét, de rendesen a fiura bírta, hogy találja ki, mi bennök igaz és mi a költemény. „Ilyen körülmények között fejlődött ki bennem a historiai tanulmányok iránti érdeklődés. Így szoktam meg, hogy a felszín alá tekintsek és úgy halljak meg olyan hangokat, amelyek közönségesen nem hallhatók.“

Renan gyermek és ifjúi éve alatt a rideg Krédók és szentgyakorlatok világában élt. Kortársai csodálkozva kérdezték tőle, hogy férfi korában mi terelhette oly messze ettől a hitvilágtól. Ez rendkívül egyszerű dolog — mondja önéletrajzában. Az a kis latin iskola, amelyben tanult, olyan becsületes papok vezetése alatt állott, hogy ott csak jót lehetett tanulni. Főcéljuk volt, hogy becsületes embereket neveljenek. Kiváló gondjuk volt rá, hogy a XIX-ik száz szellője oda be ne jusson. Napoleonról vagy a forradalomról hátborzongás nélkül senki sem mert szólni. 1830 körül úgy és ugyanazt tanították, amit azelőtt kétszáz esztendővel.

„Azután ismertem meg azokat a tényeket, amelyek kényszerítettek föladnom eddigi keresztény hitemet, de tanítóimtól tanultam szeretni az igazságot, tisztelni a józan ész és megismerni az élet komoly oldalát. És ettől életemben sohasem tértem el.“ De a papi elem hiányzott belőlem már származásomnál fogva, mert erre sem atyámnak, sem az elődeinek nem volt hajlamok, anyai nagyanyám pedig olyan társaságban élt, amelyben nem tettek különbséget a királyhűség és hithűség

között. Így hát bennem kettős természet van, egyik nevet, mikor a másik sir.“

„A népet, de különösen a szegényeket nagyon szerettem. Kortársaim között egyedül én tudtam megérteni Jézus és Assisi Ferenc jellemét. A scholasticismus elleni kitörésem következtében egész filozofiai fölfogásom teljesen átalakult. Egész életemben irtóztam a farizeusi látszattól. Ebben a tekintetben Jézus sokkal nagyobb hatással volt rám, mintsem gondolni lehetne, mert ő egyenesen rámutatott és ostromolta a hipokritaságot és a tékozló fiuról szóló példázatban az erkölcsöt egészen helyes alapra, a sziv jóságára fekteti, holott ugylátszik mintha fölakarná borítani. Írásaimban mindig kimondottam, amit gondoltam, de beszédemben és levelezésemben megmaradtam annak a fiatal theologusnak, akit a papok aggódóvá, tartózkodóvá és félénkké növeltek, Jó pap lettem volna, de egy véletlen megváltoztatta pályámat. A kis vidéki városból bevetődtem a legzajosabb világvárosi társaságba, a St. Nicholasról nevezett párisi papi seminariumba. Párisi utam egy vallásból a másikba átlépést jelentette.“

Ez a külömben jelentéktelen seminárium új főnököt kapott, aki minta és szabadelvű nevelést akart adni a papságnak s egyben a nemességnek, az állam e két főtényezőjének. Azt akarta, hogy ezek kölcsönös hatással alakítsák át az ország vezető szellemét. „Nagy és megrázó hatással volt egész lényemre a párisi intézet erőteljes és ellenmondást nem tűrő irányzata. M. Duponloup — a seminárium igazgatója — a szószeros értelmében átformált engemet.“

A St. Sulpiceból a St. Sulpice seminariumba ment. Itt egészen ellenkező szellem uralkodott. „Négy év alatt szörnyű harc ment végbe bennem.“ Önéletrajzának ez a legmeghatóbb és legérdekesebb része. Itt rájött arra, hogy a keresztény hit központja minden igazságnak. Ezután két évet az Issy seminariumba töltött teljes elzárkozottságban, csupán tanulmányainak élve. Főfigyelme a filozofiára irányult, de rájött, hogy csak a pozitív tudomány igazi forrása az igazságnak. Azután már a tudományos szellemet mivelté magában. A beszélgetések és vitatkozások rendjén igazgatója magához hivatta és kijelentette, hogy igen belemért a racionalismusba, ami legnagyobb ellensége a hitnek s végül azzal szakította félbe a beszélgetést, hogy Renan nem keresztény. „Te nem vagy keresztény!“ olyan megrázó ítélet volt, hogy sokáig nem nyughattam miatta, de harminc évvel később magam is rájöttem, mennyire igaz volt.“

Újból visszatért a St. Sulpice seminariumba, neki adta magát a héber, görög és különösen a biblia tanulmányozásának. „Betetőztem tanulmányaimat és megszereztem magamnak egy bibliai katolicizmust. Ezt szerettem s ma is szeretem, de miután rájöttem, hogy énemmel összeférhetetlen, elváltam tőle. Az egyházi szent szertartásokkal szakítottam. Mintegy két hó-

napon át protestáns voltam, de még nem tudtam megválni a hosszú multtól. Olvasni kezdettem a német írókat. Hej, ha én úgy gondolkozhatnék mint Herder és megmaradhatnék papnak! De a katolicizmus iránti tiszteletem nem engedte meg, hogy olyan felfogás mellett katolikus pap maradjak. De keresztény maradtam és ekkor támadt eszméim ugyanazok, amelyeket „Jézus életében” kifejtettem. Midőn az egyházból kilépés gondolata foglalkoztatott, erősen élt bennem az a meggyőződés, hogy Jézushoz hű maradok, az ő tanítványa leszek. Ettől kezdve — mondhatom — a Jézus élete lelkemben már megvolt fogalmazva. Jézus valóban mindig mesterem volt.“

„Midőn elhatároztam, hogy az igazat fogom követni bármily áron is, meg voltam győződve, hogy őt követem és az ő parancsainak engedelmeskedem. Eddig, reméltem, hogy még visszatérhetek kiindulásom pontjához, de ezt a reményt teljesen elveszítettem, s látom hogy a katolicismushoz visszatérnem immár lehetetlen. 1845. október 6-án bementem a St. Sulpice semináriumba. Ez volt utolsó utam papi öltözetemben. Kiléptem. Átstem az első napok aggasztó gyötrelmeim. Egyedül tanulmányaimra támaszkodtam. Azokat folytattam és tizenkét hónap multával alig tudtam megmagyarázni, hogy is hihettem valaha az orthodox teológiában.“

Ezek után a vallomások után már tisztán áll előttünk, hogyan bontakozott ki az ifjú Renan egyénisége. De ehhez még szükséges volt a nagy nyilvánosság előtti föllépés. Ez is bekövetkezett egy vallásbölcseleti tanulmánnyal.

Az a tény, hogy a papi pályával szakított, a külömben is forradalmi hangulatos negyvenes és ötvenes években ismertté tette a nevét. De a mivel világot előtt *Jézus életével* lett részint az elismerés, részint a gyűlölet és megvetés tárgya. Egyszerre fölzúdult ellene a klerikális tábor. Egyik vádat a másikra halmazták.

Az a közismert vád, hogy Jézus élete nem életrajz, hanem inkább regény, nem tekinthető komoly kritikának, hanem az egyháziak védelmi fogásának. Jézus életét Strauss Dávid megelőzőleg harminc évvel egészen önálló fölfogás szerint írta meg, s a francia fölfogásra kevés vagy épp semmi hatást nem gyakorolt. Annál riasztóbb volt Renan könyve, mert színes, könnyű és meglepően magával ragadó olvasmány. Lépten, nyomon új és szokatlan tételeket állít az olvasó elébe, mert azt mondja: „Jézus Názárethben született s csak nagyon nehézkes fordulat által sikerült a mondában őt bethlehemi születésűnek nyilatkoztatni... Ő a nép alsó rétegeiből származott. Apja József, anyja Mária középsorsu emberek voltak, munka után élő kézművesek, oly állapotban, amilyen keleten gyakori, melyet se jóllétnek, se nyomornak nem lehet nevezni.“ „A család egy vagy több házasságból szaporodva, meglehetősen népes volt. Jézusnak voltak fi és nővérei, kik közül ő volt a legidősebb.“

Unokaöccsei ragaszkodtak a fiatal mesterhez, valódi testvérei ellenkeztek vele, ők „az Ur testvérei” címet vették fel. Ha ilyen kitünő eredetiségről szólva, mesteréről lehet beszélni, Hillel a szegény és szelid jellemű tudós, a képmutatók és papok ellenfele volt az. Az ő test. könyvek olvasása gyakorolt legnagyobb benyomást rá. A zsoltárok vallásos költészete, csodálatos összhangban állt lyricus lelkével. Ezek egész életén keresztül tápszereül és támaszául szolgáltak. A proféták, különösen Ezsaiás és a fogság idejében folytatója, a jövődőről szóló ragyogó álmaikkal, elragadó ékesszólásukkal, varázsló képekkel vegyített vonatkozásukkal, lettek az ő valódi mesterei. A parancsolt fényezés, mit Judeában látott, a hivatalos és közigazgatási művészet, nem tetszett neki. Amit ő szeretett, azok az ő galileai falui voltak . . . Ő mindig a természet közelében maradt. A bretoni szerény viszonyok között élt Renannak egész egyénisége, olyan egyszerű, őszinte és becsületes volt, amilyennek a názareti ácsfiát látta. Az is hosszú ideig harcolt önmagával, mielőtt megtehetné a döntő nagy lépést, de átlátta, hogy csak lelkét követve teheti azt a szolgálatot, amelyre elhívást kapott. A zsidók talán sohasem szomjuhozták annyira a csodaszerűt, mint Jézus korában. Jézus semmit sem különbözött e tekintetben honfitársaitól. Ő hitt az ördögben, kit úgy képzelt, mint a rossz szellemét és az egész világgal együtt azt hitte, hogy az idegbetegségek az ördögök művei. Korán kifejlett egyéni jelleme. Korán lelép a köznapiság ösvényéről, hogy hivatását kövesse. Jézus, mint minden ember, kit egy eszme elfoglal, keveset adott a vér kötelékeire. Az ily természetek egyedül az eszme kötelekeit ismerik el. Jézusnak nem volt se dogmája, se rendszere, hanem személyes elszántsága, mely bensőségre nézve minden teremtett akaratot tulszárnyalva, még most is kormányozza az emberiség sorsát. A vallásban mindig a buzgóbb rész újít. Kortársai megújított földet, új Jerusalemet reméltek. Jézus akkor lépett föl, mikor Palesztinára ez a rekkenő léghör nehezedett. Az önzéstől, szomorúságunk forrásától megszabadulva csak művére, fajára s az emberiségre gondolt. Állítják, hogy a puszta volt az iskolája és hogy gyakran sokáig tartózkodott ottan, de az Isten, kit ott talált, nem volt az ő istene. Ez legfennebb a Jób istene volt, szigorú és rettenetes, ki senkinek sem ad igazat. Olykor a sátán is eljött őt kísérteni. Ilyenkor visszatért kedves Galileájába, hol ismét feltalálta menyei atyját, a zöld halmok kristályvizü kutak, gyermekek és nők csoportjai között, kik vidám lélekkel és szívökben az angyalok énekével várták Izrael megváltását.“

„Atyja mesterségét az ácsságot folytatta. Ebben nem volt sem megalázó, sem akadályozó körülmény. A zsidó szokások megkivánták, hogy a szellemi munkával foglalkozó ember is tanuljon valami mesterséget“.

Azt könnyű elképzelni, hogy ha valaki Jézusban csak a

testté lett igét látja, botránkozást talált Renan érező, emberiesen élő Jézusában, de az emberek rendre rájönnek, hogy ez a valódi, ez az igazi emberfia, aki jónak sem tartotta magát, minthogy egyedül csak az Isten jó.

Renan megmagyarázza Jézus valódi belső tartalmát:

„Mi volt Jézus gondolatmenete? Az emberek, kik legmagasabb fogalommal bírtak Istenről Sakia-Muni, Zoroaster, Plato, Szt. Pál, Assisi Szt. Ferenc, Szt. Agoston . . . az istenit magokban érezték. Az Isten fiainak e nagy családjában elsősorban Jézusnak kell állani. Jézusnak nem voltak látnokságai; Isten nem beszélt vele, mint egy rajta kívül állóval, Isten benne van és szívéből meríti mindazt, amit atyjáról mond. Ő állandó közlekedés által Isten keblében él; ő nem látja őt, de hallja anélkül, hogy a dörgésre és Mózes égő bokrára, a Jób zivatárjára, a görög bölcsek oraculumára, Socrates demonára és Mahomet Gabriel angyalára, mint kiegészítő eszközre szorulna. Jézus egy percben sem mondja ki a szentségtelen eszmét, hogy ő Isten volna. Istent úgy fogja föl, mint atyát, — im ez a Jézus egész theológiája. Jézus Istene a mi Atyánk. Ő nem a részre hajló zsarnok. Ez az emberiség Istene. Jézus, ki az Isten valódi országát alapítá, az alázatos, a szelidek országát, im ez a Jézus kezdetben, a szűzies és tiszta napokban, hol az ő atyjának hangja keblében a legtisztább csengéssel visszhangzott. Ekkoron volt néhány hónap talán egész év, midőn az Isten valóban a földön lakott. A fiatal ács hangja rendkívül kedves hangzása volt. Végtelen varázst lehellett személye és kik őt ezelőtt látták, nem ismertek rá. Szeretetreméltó jelme és kétségenkívül elragadó szép arca, varázskört vont körülötte, melyből e jó indulatu, gyermeteg nép nem menekülhetett. „Olyan vonzó, olyan elragadó a Renan Jézusa, mint az evangeliumoké, hogy szeretnénk lábai elé borulni, látni és hallani őt.

„Alapigéje: „Legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei atyátok tökéletes.“ Egy tiszta cultus, egy papnélküli vallás, mely a szív érzésén, Isten utánzásán és a mennyei atyával való közvetlen érintkezésen nyugszik, lett következménye ez elveknek. Jézus soha sem rettent vissza a merész következményektől, melyek belőle a judaizmus kebelében elsődrendű forradalmárt csináltak. Mire valók az ember és Isten közli közvetítők a tisztasági és más szokások, melyek a testet érintik? A zajjal osztogatott alamizsna, a mellverő imádkozások? Mire a formák, melyek „a védelem ürügye alatt elfojtják a vallást“. Jézus örökre megvetette alapját az igaz hitnek és ha a vallás az emberiség lényegéhez tartozik, megérdemli az isteni rangot, melyet neki adtak. Egy egészen új eszme, egy új vallás eszméje, mely a szív tisztaságára és az emberek testvériségére van alapítva, általa vezetett a világba, egy annyira magasztos eszme, hogy a keresztény egyház egészen félreismerte az ő szándékát, sőt még mai nap is kevés lélek képes odáig felemelkedni. Jézust

kora és minden századok izgatóitól megkülönbözteti az ő tökéletes eszményisége. Mint minden nagy ember, Jézus is szerette a népet s körében jól találta magát. Az a gondolat, melyet Jézus Jeruzsálembe magával vitt s mely, úgy látszik, benne mély gyökeret vert, az, hogy lehetetlen a régi zsidó szertartással kiegyezkedni. E perctől kezdve nem zsidó reformátor, hanem a judaizmus megsemmisítését tűzi céljául. Ő forradalmár a legnagyobb fokon. Ő az ember és nem a zsidók jogait hirdeti. Az ember vallását és nem a zsidók vallását. A valódi hívek lélekben és igazságban fogják imádni az atyát. Jézus megalapította az Isten országát, a lélek országát, mely mindenkit királlyá és pappá tesz. A menyország ti bennetek van. Az érnyes és erkölcsös emberiség bizonynyal elégtételt nyerend". Így lelkesedik Renan.

„Jézust sok csalódás és bántódás érte tanítványai és a farizeusok részéről. Az utolsó napokban az elfogadott küldetés iszonyu terhe kegyetlenül nehezedett vállaira. Az emberi természet egy pillanatra felébredt benne. Talán kételkedni kezdett saját művében. A félelem és habozás erőt vettek rajta... de isteni természete majd fölülkerekedett. Kikerülhette volna a hálált, de nem akarta. Műve iránti szeretete győzedelmeskedett.“

„Elfogadta a pohárnak fenéig kiürítését és ekkor Jézus ismét megtalálja önmagát tisztán, legkisebb zavar nélkül. A vitakozók szörszálhasogatásai, a csodatevő és ördögűző hiszékenysége el van feledve. Nem marad egyéb hátra, mint a kínszenvedések páratlan hőse, a lelkiismeret szabadságának alapítója, a tökéletes példány, melyre minden szenvedő lélek gondolni fog, hogy magát megerősítse és megvígasztalja.“

Még csak egy befejező vonást hallgassunk meg a Renan ajakáról: „É fennkölt személyt, ki még most is mindennap vezérli a világ sorsát, szabad isteninek nevezni, nem abban az értelemben, mintha Jézus magában foglalná az egész istenséget, vagy hogy azzal egyenlő volna, de abban az értelemben, hogy Jézus az az egyén, aki az emberiséget legközelebb vitte az istenséghez.“

Bár rendkívül tömörítve, ez a képe Renan Jézus életének. Előttünk, unitáriusok előtt, ujat nem tartalmaz, de a katolikus egyház, melyhez tartozott, az orthodoxia, vagyis a hagyományok őre, mely nem akarja új világitásban látni az örök igazságot, megbotránkozott mikor a könyv 1863-ban megjelent, s azóta sem bocsátott meg. 1863-ban a francia püspök föllépett Renan ellen s hivatkozva az istentelen, káromló és fölforgató műre, kívánta tanári székéből eltávolítását. Tíz év múlva a *College de France*-ban újból alkalmazást nyert, s a Francia Akadémia tagjává választotta.

Rendkívüli irodalmi munkásságot fejtett ki. Keleti utazásai s az őskori hagyományok, leletek és iratok alapján nemcsak Jézus életét, hanem az Apostolokét, a kereszténység történetét

(7 köt.) Szt. Pált, az Antikrisztust, a két első száz eszmefejlődését megírta. 1880-ban a londoni Hibbert alapítvány igazgatósága, mely unitáriusokból áll, meghívta előadás tartására. Ennek eredménye: Roma intézményeinek és művelődésének a kereszténységre és a katolikus egyház fejlődésére való hatásairól írt kötete.

Az előadások végén Dr. Martineau tolmácsolta az alapítványi bizottság köszönetét azért az élvezetért, mellyel ő is a hallgatósággal együtt élvezte azokat a történelmi rajzokat, amelyek egyfelől philosophiai körzetbe ölelték az egészet, másfelől gazdag színekkel festették meg a drámai helyzeteket s az egészet az irodalmi nyelvezet olyan csodás bájával vonták be, amilyen-nel egész Európában csak a franciák rendelkeznek s azoknak is az élén Renan Ernő.

Renan munkásságát a sajtó és a közvélemény mindig nagy figyelemmel kísérte. A mi öreg és bölcs *Keresztény Magvetőnk* a 80-as években mindenik kötetében beszámol újabb műveiről párisi levelezője Charruaud tollából. Mindig új eszméket tár föl, de rendszeren túlzottnak vett merészséggel. Szülővárosában tartott beszédében azt mondta: „Igen, én szeretem az igazságot, kerestem, követtem, ahová hívott.” Rossz néven vették tőle, mint protestánstól, hogy a bűnről így nyilatkozott: „Egyik kérdés, melyet a protestánsok ellenem mindig felállítanak az, hogy mit tartok a bűnről.” Jó Isten! Azt hiszem, hogy ezt én egészen mellőzöm. Semmit sem tudok erről a szomorú dogmáról. Megvallom, hogy minél többet gondolkozom róla, mindinkább úgy találom, hogy a bölcselem a jó kedélyben áll. (XIX. 316.) Ettől az elvtől egy pár regényes történelmi rajzában eltért, miért is sok szemrehányásban volt része.

Annál jobban méltányolták a „Kereszténység eredetéről” írt nagy művét, melybe Jézus életét is belefoglalta, mint egyik kötetet. Szívesen foglalkozik az otestamentummal. Megírja Izrael történelmét. Néhol egészen egyezik a modern theologusokkal, de vannak oly állításai is, amelyeket ma nem lehet elfogadni. Ilyen a Mózes szerepléséről írt rész, melyben Mózes, részint legendái, részint történelmi személynek tekinti.

Nagy elragadtatással ír a prófétákról, Isten emez embereinek fenséges szelleméről és rettenthetetlen bátorságáról, kik Sámuelről Krisztusig egy nagyszerű arcképcsarnokot alkotnak.

Nemcsak a múlt idők nagy jellemi, hanem kortársai is érdekelték, habár ő a philosophusok módja szerint, azt tartotta igazi boldogságnak, ha félre vonulva eszméibe és gondolataiba merülhetett. 1885-ben Lesseps az Akadémiában emlékbeszédet tartott. Renan volt megbízva, hogy a beszéd után a szónokot méltassa. Renan felülmulta önmagát és elragadta hallgatóságát. Egyik tudósító azt írta: Lesseps sokszor fogják még dicsérni, de nem hisszük, hogy valaha, valaki jobban dicsérje. „Lesseps

úr arcképe a nagy munkás jutalma marad és a festőművésznek, ki azt ecsetelte, egyik mesterműve.”

Renan gazdagon termelő munkás volt. A francia nemzet büszke volt rá s a keresztény igazságokért lelkesedő emberiség a nagy apostolok és profétai lelkek közé sorozza, mert lelke fénysugárkévéjéből pazarul szórta a világosságot. A XIX-ik száz nagyon sokat veszítne, ha Renan lelki termékeit letörölnék e százesztendő granit oszlopáról. Nekünk, akiket a tudományos és hitigazságok világában nem választ el semmiféle korlát, jól esik, hogy bár e néhány halvány vonásban megjeleníthetjük közönségünk előtt.

Nekünk Jézus olyan becses és megbecsülhetlen, hogy aki életével, jellemével és munkájával szeretettel foglalkozik, az előttünk kedves és tiszteletre érdemes. Meggyőződéssel valljuk, hogy Renan sokkal többet szolgált Jézus igazi nagysága és értéke föltárásában, mint azok, akik nem mernek vagy nem akarnak földi pályafutásával foglalkozni, hanem csak a mennyben Isten jobbján ülőt várják, hogy megjelenjen. „Jézus földi pályája nem egyéb volt, mint egy nem látott világenergiának a megjelenése. Azonos volt azzal a munkássággal, amely a teremtés elsónapjától kezdve Isten hatalmát és bölcsességét élővé és hatóvá tette a világegyetemben, s midőn azt mondta, hogy Isten lélek, azzal fölemelkedett a tér és idő korlátai közül, ahol a test szerint élt és olyan eszménykép lett, amely túlhatott a földön és a látható világon. (Carpenter.)

A Jézus kereszténysége mint legyőzhetetlen vallásos erő él és teremt új lelkeket, akik tovább adják az ígét és új kijelentések tolmácsaivá lesznek.

Az emberek sokszor eltévelyednek, gyakran megbotránkoznak a messzelátókon és a bátorsággal szólókon. Ezek először pusztában kiáltók, de azután a megértés és a megtisztelés is elkövetkezik. Renan meghalt 1892-ben. Tisztelői emlékszobrot emeltek születése helyére Bretogn kis városába Tregierbe 1903-ban. A nemzet magáénak vallotta, de a babonás bretoniak a legmagasabb helyre engesztelő oszlopot állítottak, hogy az égietek kiengeszteljék, mert Renan szobrának a kis városban helyet adtak. A hatalmas mű elkészült. Két méter magas Krisztus-szobor, körülötte a két lator keresztre feszített szobra. A lépcsőzetet két kemény bronzvitéz őrzi: Szentgyörgy és Szentmóric. Am legyen így, mert most már a kis város két Jézussal dicsekedik, egyik, melyet csak a Triguierben lakók és vendégeik látnak, másik, melyet maga Renán készített s amelyet az egész keresztény világ lát és tanulmányoz. Ez a szabad vizsgálódás emlékműve, az az aggódo visszamaradás bálványja.

Nagyon sokat köszönünk a Krisztus-szobrok őrzőinek, melyek a Kr. u. 5-ik száztól kezdve benépesítik a keresztények templomaít, utcáit és téreit, de Munkácsy és azok akik

az élő Jézust kívánják láttatni a mai emberrel az életért és békességért sovárgó néppel kívánnak együtt élni, az élő mester lábaihoz vágnak és mi, akik az evangélium boldogító ígéit kívánjuk és szeretjük hallani, mindig hálások maradunk az olyan magyarázókhöz, amilyen Renan Ernő volt.

Születése századik évfordulóján eloszlott a sötét fátyol, melyet a Krisztust féltő keresztények borítottak e nagy íróművész homlokára. Most már messzefénylő glória díszíti. Ehhez Franciaország adta a legélénkebb sugarát a párisi Sorbonneban. A köztársaság elnöke, a miniszterek és a két ház, de egyben a kül öld is, nem véve ki a katolikus Spanyolországot és Belgiumot, képviselőik személyében jelen voltak. A francia szónoki hév ilyen dicsőítő szavakban tört ki: „Renan tizenkét kötetes műve hősköltemény, amely sokkal nagyobb szabásu és jobban vonzó az Iliásnál és az Odysseánál, mert sokkal szélesebb körben festi az emberiség sorsát; olyan vallástörténelem, amely az emberi teremtő szellem legfelsőbb rendű alkotásai között fog helyet foglalni mindig.“

Dr. Boros György.

JÓLTEVŐK EMLÉKÜNNEPE A KOLOZSVÁRI
KOLLÉGIUMBAN.
MEGNYITÓ BESZÉD.

Mondotta: dr. Gál Kelemen igazgató.

Ezelőtt 80 esztendővel, 1842-ben történt. Főtanácsi gyűlésre gyűltek össze a presbiterek, az öregek, egyháziak és világiak vegyesen. A tanácsosok templomi díszben, lassú, ünnepélyes menetben vonulnak a templomba. Az orgona felbúg és méltóságosan hangzik fel a nagyszámú áhítatos gyülekezet ajkán: „Tebenned biztunk eleitől fogva.“ Székely Miklós püspök alakja jelenik meg a szószéken. A hívek áhítattal csüngnek ajakán.

Vége az istentiszteletnek. A menet ugyanolyan ünnepélyes lassúsággal „a szokott gyűlési terembe“ vonul. Az elnöki széket Dániel Elek főgondnok és a püspök foglalják el. Megkezdődik az egyház legfőbb törvényhozó testületének, a főtanácsnak tanácskozása. Szegedi Mihály kormányzéki titoknok, Kelemen Benjámín és Körmöczi József eléterjesztik Bölöni Farkas Sándor végrendeletét: könyvtárát, pénz- és térképgyűjteményét, amerikai útján gyűjtött emlékeit az egyháznak hagyja, örökösévé a kollégium könyvtárát teszi. A főtanács tagjai megilletődött lélekkel hallgatják a végrendeletet, hálás szívvel fogadják a nagylelkű adományt. A gyűlés a könyvtár átvételére és kezelésére két külön bizottságot küld ki. Egyiknek kötelességévé teszi, hogy évenként jelentést terjesszen elébe.

Ezzel a hagyománnyal a könyvtár eddigi állománya és keretei akkor alig remélt méretekben megnagyobbodnak. Az addigi diák-könyvtáros helyett a könyvtár élére most egy tanárt tesznek. Mindjárt meg is választják Brassait s könyvtár-kezelési szabályzatot dolgoznak ki. Az adományozó sírja fölébe „célszerű emlék“ állítását határozzák s mindjárt aláírási ívet is indítanak az adakozásra. Elrendelik, hogy könyomatú mellképe „a néhai jelleméhez illő egyszerű ráában üveg alatt“ a könyvtárba helyeztessék. Ugyanakkor kimondják a Zsuki és Augusztinovics képeinek megszerzését és a könyvtárba helyezését is s a végrehajtásra az elnöklő főgondnokot kéri meg.

Ebben a termékeny és áldott levegőjű gyűlésben, ezekben a történelmi pillanatokban születik meg az a kegyeletes gondolat, amelynek áldozni íme ma összegyűltünk, hogy a jóltevők emlékezetét koronként az iskola falai között meg kell tisztelni.

Hogy kié ez a gondolat, nem tudjuk, a jegyzőkönyvek erre nézve nem jegyezték fel semmit. De erősen meg vagyunk győződve, hogy a gondolat ott élt minden tanácstag szíve mélyén, csak kipattantó okra, alkalomra várt. És amikor a gondolat külső formát öltött, az egész gyűlés lelke hálás és köszönő érzelmekkel visszahangzott rá. Hiszen egyházunknak három és félszázéves történetében, annak minden tragikus fordulatanál ilyen áldott jóltevők alakjaival találkozunk, akik a nélkülözésben sinylődőket felemelik, az elhaló reményeket új életre keltik, a csüggedőkbe erőt öntenek és a sötét jelen bozótjaiból a szebb és derűsebb jövő utjait mutogatják.

Az első ilyen ünnepély a határozat alapján 1842 jun. 26-án tartatott. Ezután 20 év mult el úgy, hogy az emlékünnep tartása feledésbe merült. Közben volt az a korszak, mikor a történelmet nem az iskola padjain tanulták, hanem a csatatereken ágyudörgés közben csinálták s mikor „inter arma silent musae” és közbe esett az a korszak, amikor a költők csak a gólyamadáron és a „száraz ágon hallgató ajakkal” csüggedten ülő madarakon át tudtak nemzetükhez szólani. 20 év mulva, 1862-ben újra életre keltik a gondolatot s 1863 óta minden ötödik évben (egy néhány eltéréssel) megülik az ünnepet intézeteink.

A mai ünnepélyt főképp Dersi János jóltevőnk emlékeztének szenteljük. Hogy ki volt ő és minő érdemeket szerzett egyházunk és iskoláink körül, nemsokára hallani fogjátok Vári tanár úr előadásából. Én csak annyit mondok, csak arra figyelmeztetek, hogy nyissátok meg szíveteket a háládatosság és köszönet érzelmeinek, áldjátok emlékezetét azoknak, kiknek jóvoltából most itt lehettek, lelkeiteket mivelhetitek; mert nem a jóltevők szorúlnak rá a mi ünneplésünkre, hanem mi nekünk van szükségünk áldott alkalmakra, mikor a gondoktól legáltalább rövid időre felszabadítva lelkünket, szent áldozásra, lelki tisztálkodásra, erkölcsi erőgyarapodásra gyűlhetünk össze.

Ezzel az ünnepélyt megnyitom és felkérem Vári tanár urat emlékbeszéde megtartására.

DERSI JÁNOS, AZ IFJÚSÁG JÓLTEVŐJE.

(Emlékezés.)

Mondotta : Vári Albert.

Nem a harcok izzó tüzeiben, ágyuszó és puskaropogás közt szerzett vitézi érdemeknek kívánok szószólója lenni. Nem is a tudósnak sok virrasztással és nagy önfeláldozással elért újabb felfedezéseit akarom ismertetni. Nem is valamely művész-lelek teremtő ereje által létrehozott nagyszerű műveket óhajtok bemutatni. Nem vezérekről emlékezem meg, kik a világ tapsai között ragyogó betűkkel írják be nevüket a történelem könyvébe. Nem is prófétákról szólok, akiknek fennen szárnyaló lelke újabb és szebb világokat álmodik s szép álmaik megvalósítására egész életüket ráteszik. Hanem egy, a világ zajától félrevonult, csöndes és munkásélet emlékét s a hűséges munka eredményének bölcs felhasználását fogom ezúttal ismertetni, Dersi Jánosnak, az unitárius ifjuság nagy jóltevőjének emléke felújításával.

Ne kérdezzük, hogy ki a nagyobb, ki a dicsőbb, ki méltóbb az utókor hálájára és elismerésére? A vitéz katoná-e, akit az elébe adott parancs végrehajtásától az ég és a föld összeomlása sem tud eltántorítani s inkább megvárja, hogy Pompeji romjai maguk alá temessék, mint hogy elhagyja a számára kijelölt őrhelyet? A tudós-e, aki a természet titkainak kitérésével előbbre tolja az egyetemes haladás szekerét s az által az embert a jólét és kényelem felé emeli? A művész-e, aki lelke ihletésével teremt ujját és szépet a világ bámulására? A vezér-e, aki nagy tervek készítésével irányt mutat egész nemzedékeknek? A próféta-e, aki szép álmai álmodásával életre hív haldokló korokat s elszánt küzdelemre lelkesít tétlenül csüggedő világokat? Vagy a zajtalan munkás, a névtelen közkatoná, aki, mint a szorgalmas méh, önfeláldozással gyűjt és takarékoskodik, hogy hűsége és szorgalma eredményével boldogítson másokat, hogy lelke még akkor is hathatós tényezője legyen e földi életnek, amikor teste már régen porladozik az anyaföld ölében?

Mindenik nagy, mindenik dicső. Nagy az, aki az értelem erejével gyűjt világosságot a sötétben járóknak és nagy az, aki a szív melegével áraszt boldogságot környezetére s aki jelleme hatalmával emel másokat. Mindenik előbbre viszi az emberiség ügyét. Mindenik hozzájárul a szebb jövőndő kialakításához. Gazdagítja az életet testi és lelki kincseivel. Írja a történelmet a maga módja szerint. Akármelyiket ha kivennők a történelemből, megszűnnék annak az összhangja. Hiányos lenne a képe s a tartalma. Mert bármilyen különbségek is legyenek az ajándékokban, de a lélek ugyanaz. Ugyanabból a lélekből származnak a világraszóló hős cselekedetek, mint a családi otthonbán az édes anya titkos önfeláldozásai, a nemzetek szabadságáért vívott hősi küzdelmek, mint az egyházak oltárára tett szerény áldozatok; a tiz talentumnak mint az ötnek a megkettőzése. És ha a messzire világító nagy cselekedetek emlékére időről-időre meghozzuk a hála és kegyelet áldozatát: akkor a szűkebb körre kiható nemes szívek is méltók, hogy a feledékenység homályából kiemeljük őket. Ha a hősiesség egyes kimagasló tényei előtt is tisztelettel állunk meg: akkor egy nemesen folytatott s állandóan szent eszményektől vezetett élet is érdemes arra, hogy annak „régí fényénél új szövétneket gyűjtsünk“. Hiszen egy igaz élet magában foglalja a legnagyobb hősiességet; mert kell-e nagyobb hősiesség, mint mindig megállani a kötelesség útján? Magában foglalja a legnagyobb művészetet, mert hol van tisztábn művészet, mint a szép élet? Magában foglalja a legnagyobb önfeláldozást, mert hol van nagyobb áldozás, mint a testi igényekről való naponkénti lemondás? A legnagyobb bölcseséget, mert van-e nagyobb bölcsesség, mint a helyes életfilozófia? A legnagyobb tudományt, mert van-e szebb tudomány, mint amire naponkénti tapasztalataink vezetnek? A legigazibb proféciát, mert van-e szentebb profécia, mint a mindennapi életben való okos előrelátás? A föld kebele nem csak ott működik, ahol hatalmas tűzhányó hegyek vagy a világraható földrengések keletkeznek, hanem ott is, ahol évről-évre kihajt belőle az élet, a termő erő és a tavaszi ébredés. A tűz nem csak akkor melegít, amikor fölcsapó lángjai a magasba törnek, hanem akkor is, amikor a családi tűzhely meghitt körében rávilágít a testvéri arcokra.

A *Dersi János* élete nem olyan volt, mint a csillag, amely állandóan az emberi szemek előtt fűtja fényes pályáját. Ennek

az életnek nincsenek nagy kilengései, merészen ívelő pályája. Nem tartozik a nagy eseményekben gazdag életek közé, hanem olyan, mint a kagyló, mely a tengerek mélységében látatlanul él, de ott szüntelen termi a drágagyöngyöket. Vagy pedig olyan, mint az erdő csendes patakja, mely elrejtve futja pályáját, de állandóan hordja magával az élet csiráit s a termékenység áldásait a völgybe, hol a föld elnyelve életetadó habjait, dús növényzet ébred utána. Mig élt, alig tudtunk létezéséről. Halála után pazar kézzel szórja javait közöttünk.

Még születési helyét sem tudjuk elég pontosan. Küküllőváron vagy Nagyteremiben született 1830 aug. 2-án, hol atyja a gróf Bethlen Leopold jószágigazgatója volt. Atyja székelyderzsi unitárius székely családból való, anyja pedig oroszhegyi róm. kath. szülők gyermeke. A komoly s a nehezen barátkozó gyermekek közé tartozott, de akit egyszer megszeretett, ahhoz hűséggel ragaszkodott. Elemi iskoláit a nagyszebeni katonai intézetben kezdte. De már a középiskolát Marosvásárhelyen részint a róm. kath., részint a ref. gimnáziumban végezte. Középiskolai tanulmányainak a befejezése éppen 1848-ra esett. Ekkor történt életében egy olyan esemény, amely eltér a mindennapi közönséges élet folyásától. Annak a kornak a vihara őt is a katonai pályára sodorta, ahol egy évig harcolt és felvitte egész a közlegénységig. Vezérségire azután sem vágyott, hanem a későbbi időben is szerényen megmaradt a társadalom közkatonájának.

A szabadságharc lezajlása után ott állott az erős akaratú ifjú a választón. Lelkét gyötrő aggodalmak tépdeshették. Mihez kezdjen, merre induljon most egy 20 éves magyar ifjú? Önérzete tiltja, hogy az önkényesen kormányzó hatalom kezéből állami vagy megyei hivatalt vállaljon. Tanulmányait is ok nélkül folytatná, mert azon a befellegzett magyar égen egyetlen szebb jövőt ígérő csillag sem akar mutatkozni. A magyar és székely lélekben az ipar és kereskedelemmel szemben abban az időben élt, sőt még ma is tapasztalható ellenszenv már előre kizárja, hogy ezt az utat válassza. Kínos töprengések és súlyos aggodalmak között telnek a napok és évek s egyre hervadoznak a honfiúi remények. Kívül és belül egyaránt sívár lett a világ. S hogy annál nagyobb legyen a bánat, 1852-ben elveszíti forrón szeretett édes atyját. És ime, ebben a nagy sötétben, ebben a kétségbeejtő bizonytalanságban meg-

nik a gondviselésnek mindent bölcsen intéző keze s utat mutat a jövőért aggódó ifjúnak. Ez a kéz nem föl a magasba, nem az eszmények világába, hanem le az édes anyaföldre mutatott. Arra a földre, amely már ezer esztendő óta termi az acélos búzát a magyarnak, arra a földre, amely soha meg nem csalja azt, aki hű hozzá, amely kamatostól visszaadja a reáhullatott verejtékcseppeket. Arra a földre, amely virágillatával, pacsirtadalával elnyomja a lélek keservét s új erőt kölcsönöz, mint Anteusznak, aki keblére borúl. E föld felé vonzotta *Dersi Jánost* a saját lelke is. Hisz e földön gazdáskodott édes apja s e földért ragadott ő is fegyvert. E kettős útmutatásra minden további tusakodás nélkül gazdaságra szánta magát.

A gazdaság egyike a legnemesebb foglalkozásoknak. A lelket emeli, a testet edzi, a vallásos érzést ápolja, a függetlenséget erősíti s anyagilag is jólétet biztosít a szorgalmas gazdának. De emellett sok vesződséggel, sok nyugtalansággal, bizonytalansággal és csalódással is jár. Bármilyen gondos legyen a vetés, az még nem biztosítja föltétlenül a gazdag aratást. Aszály, jégeső, vízáradás és különböző más természetű veszedelmek mint viharfelhők állandóan ott ólálkodnak a gazda feje fölött, amelyek ellen ő nem igen tud védekezni. Még nagyobb bizonytalanság nyomja állandóan a lelkét annak a gazdának, aki a más birtokán dolgozik. És *Dersi Jánosnak* ekkor még nem volt saját birtoka. Atyjától — igaz — örökölt Marosvásárhelyen két házat, amelyek elég szépen jövedelmeztek, de ezek csak alapot adtak és segítséget nyújtottak a gazdaság megkezdéséhez. Bérelt birtokon kezdte meg gazdai pályáját. Még 1852-ben kivette Maroszentgyörgyön a Petkiféle s később, két év múlva Mezősámsondon a gróf Rhédey-féle birtokot. Ezeknek kezelésében sok küzködés és álmatlan éjszakázás között olyan sikerrel működött, hogy már 8 év múlva megszerezte a pusztaszentmiklósi birtokának mintegy 250 holdat kitevő részét. Ezen kezdett aztán önálló gazdaságot folytatni. S míg egyes magyar uraink lába alól a több ezer holdas birtokok is a gazda könnyelműsége és nemtörődömsége miatt lassankint kicsúsztak: addig *Dersi János* nemcsak megtartotta, amit megszerzett, hanem azt okos gazdálkodással és takarékoszággal állandóan gyarapította. Így szerezte meg a 250 holdnyi törzsbirtokához a szomszédos szentmargitai, mezőújfalusi és sóspataki jószágokat, amelyekkel együtt mintegy 600

kat. hold földet mondhatott a sajátjának. Ettől kezdve élete Pusztaszentmiklós és Marosvásárhely között oszlik meg.

A családi életet megkísérelte. 1861-ben feleségül vette unokanővérét: Csiki Máriát. De házassága boldogságot nem adott. S már 1864-ben elvált feleségétől. Gyermekek nem maradtak a családi életből. Így teljesen átadhatta magát a gazdaságnak. A gazdaságot nem fényűzésnek tekintette, amelynek csak a kellemes és hasznos gyümölcsseit kívánta volna leszedni, hanem súlyos kötelességnek, amely sok gonddal és fáradtsággal jár. Egymagában maradt, midőn 1870-ben édesanyját is eltemette. Az anyagi gondok nem kényszerítették, hogy életét a gazdasági munkába temesse, hisz a marosvásárhelyi házai is megélhetését biztosították volna. Sőt, bizonyos úri kényelmet s élvezeteket is megengedhetett volna magának. De e helyett mit látunk? Azt, hogy a gazdaságot maga személyesen vezette. A tavasz első sugarai már birtokán találták s csak a késő ősz vitte be Marosvásárhelyre. A gazda szeme növeli a jószágot. Jól tudta ezt s ezért mindenütt ott szeretett lenni. Meg is látzott a birtokán. Teljesen elhagyatva és elhanyagolva szerezte össze minden felszerelés nélkül. Szorgalmas munkája és takarékosága által pedig annyira berendezte, megművelte, beállította, a legkiválóbb gyümölcsfákkal sajátkezüleg beültette, hogy elsőrendű mintagazdaság lett belőle.

Vajjon mi indította erre a vasszorgalomra, takarékoságra és lemondásra? Egyfelől az, hogy neki gyönyörűség volt a munka. A munkának ez a gyönyörűsége pótolta a családi életnek nélkülözött örömeit s feledtette a honfiúi bút és bánatot. De másfelől már ekkor élhetett lelkében a vágy s fölébredhetett az elhatározás a későbbi jótékonyosság gyakorlására. Elég az, hogy kitűzött életcéljától semmi eltántorítani nem tudta.

A nyilvánosság előtt nem sokat szerepelt. A marosvásárhelyi városi közgyűléseken részt vett. A képviselőválasztásokon, mint állandóan ellenzéki érzelmű polgár, politikai jogait gyakorolta. De vezérségre, a világ előtt való tündöklésre, külső látszatra soha sem vágyott. Azok közé a komoly emberek közé tartozott, akik a lényegre többre becsülik a külsőnél, a valóságot e látszathoz. Sőt, túlzott szerénységével eltakarta igazi lényegét. Milyen távol állott azoktól a mindig előretörtető, könyökkel is maguknak utat csináló akarnokoktól, akiknek egyetlen vágyuk és céljuk az önmaguk érvényesítése, akik

olyanok, mint az a kereskedő, aki minden árúját a kirakatban tartja s belül üres boltot találsz. *Dersi János* sokkal több és jobb ember volt, mint aminőnek látszott. Komoly és zárkózott külsője nemes keblet takart. Olyan fához hasonlított, amely nem nagy ágakat és dús lombozatot hajt, de annál több gyümölcsöt terem. Nem üres beszédben és nagyhangú szónoklatokban kereste az élet értékét, hanem a jó cselekedetek gyakorlásában.

Egyházi téren is minden zaj nélkül teljesítette kötelességét, aminek elismerésül egyházi tanácsosnak választotta a Főtanács. Az esküt 1876-ban az árkosi, püspökválasztó zsinaton tette le. Két év mulva, 1878-ban, a marosi egyházkör felügyelőgondnokává választotta. Amennyiben gazdasága engedte, itt is közreműködött az ügyek intézésében s különösen az esperesi vizsgálatokon szívesen részt vett. 1890-ben éppen azon címen kérte a tiszt alól való felmentését, mert hajlott kora és gyöngékedése miatt ezeken a vizsgálatokon részt nem vehet. Az E. K. Tanács nem is kívánja, hogy a köri vizsgálatokon továbbra is részt vegyen, de azért kéri, hogy állásában megmaradva, más iránvú kötelességeit a tapasztalt buzgalmával végezze. Meg is maradt, de már nem sok ideig. Ez év augusztusában betegsége ágyba kényszerítette az erős és edzett férfit s 1890 dec. 27-én 60 éves korában megszűnt élni.

Hogy ki és mi volt *Dersi János* igaz lényege szerint, azt 1890 aug. 30-án kelt s halála után kihirdetett végrendeletéből tudjuk meg. Amilyen csöndes, zajtalan, de eredményes volt élete, éppen olyan mély bölcsesség és józan belátás nyilvánul meg szerzett javainak hováfordítására irányuló intézkedéseiben is. Az Emke, a marosvásárhelyi unitárius egyházközség mellett gondoskodásának főtárgya az erdélyi magyar s különösen az unitárius tanulóifjúság anyagi támogatása. Munkával és takarékossgal szerzett szép vagyonából 10.000 frt-ot az Emkének rendel kifizetni. Marosvásárhelyen a Petőfi-utca 7. szám alatt levő házastelkét az odavaló unitárius egyházközségnek hagyja „papi lakásul”. A tanulóifjúságról pedig a saját szavai szerint így gondoskodik: „Marosvásárhely szabad kir. városban a Széchenyi-téren 15 új házszám alatt levő emeletes épületes telkemet „Dersi János táp- és ösztöndíj alap” címen hagyom az erdélyi unitáriusok kolozsvári főiskolájának „elidegeníthetetlenül” úgy, hogy azon épületes telek évi haszonbérjövédelmé-

ből 15 (tizenöt) unitárius szülőktől származott szegény, oly tanuló, kik nemcsak legszegényebbek s ily segély nélkül tanulni képesek nem volnának, de azonkívül kifogástalan magaviseletűek és jó tanulók — évenként 100—100, azaz száz forint segélyben részeitessenek.“ (Végrend. 4. pont.) Továbbá: „Torda-Aranyosmegyébe kebelezett pusztaszentmiklósi jószágomat (H. Soospatak község), ahhoz tartozó szentmargitai, mezőujfalusi és H. Soospatak községbeli részjószágokkal együtt „el nem idegeníthetőleg“ és hasonlólag „Dersi János táp- és ösztöndíj alap“ címen hagyom a székelykereszturi unitárius iskolának úgy, hogy azon birtokok évi jövedelméből unitárius szülőktől származott tanulás és jó magaviselet által erre érdemesnek mutatkozó oly szegény 20 (husz) tanuló kapjon évenként 100—100, írva egy-egyszáz forint o. é. segélyt, kik tanulásukat nem folytathatnák, ha ily segélyben nem részesülnének.“ (Végrend. 5. p.) „Úgy a kolozsvári, mint a székelykereszturi iskolánál segélyezendő tanulókra nézve megkívánom, hogy azon tanulók ép testű és egészséges fiatalok legyenek, — mert hagyományom élvezetében csakis a jövőt biztosító életképes nemzedéket akarom részesíteni.“ (Végrend. 6 p.) Ezenkívül a székelykereszturi gimnáziumnak a beállítandó VI. osztály költségeire hagyott 10.000 forintot, amely összeget még életében ki is fizetett.

Ime, ezekben a végrendeleti intézkedésekben jelenik meg előttünk *Dersi János* a maga igazi nagyságában. Ezekből látjuk, hogy az a komoly s szinte zárkózott külső minő jó szívet és nemes keblet takart. A jövendőt kívánta biztosítani s ezért a tanulóifjúság felé fordult tekintete. Évenként 35 szegény ifjú neveltetési költségeiről kívánt bőven gondoskodni. Mert a mai értékviszonyok szerint csekélynek látszik bár az az évi 100 forint segély, de nagy pénz volt ám az abban az időben, amikor ha havonként 10 forintot kaphattunk vagy kereshettünk, szerény beosztás mellett a mindennapi kenyerünk biztosítva volt. Úgy, hogy sokan a *Dersi János* mértékét abban a korban bőkezűnek tartották. Így ő valóban a tanulóifjúság atyai jóltevője lett s neve méltán sorakozik a nagy Berde történelmi neve mellé.

Alapítványainál szigorúan kikötötte, hogy azokat „elidegeníthetetlenül“ a jelzett célokra kívánja fordíttatni. Az egyház törhetetlenül ragaszkodott is a nagy jóltevője utolsó akaratához.

Azonban a mai kor önző szelleme nem igen tartja tiszteletben a kegyelet szentségét s hangzatos címek és jelszavak alatt megbántja még a halottak emlékét is. De bármi történjék a nagy jóltevő alapítványaival, neve és emléke előttünk áll és állani fog, míg unitárius lesz e földön. Előttünk áll és tanítja az ifjúságot szerénységre, zajtalan, de kitartó munkára, nemes lelkűségre s az erkölcsi javaknak minden más érték fölébe helyezésére.

Megtanít arra, hogy ne csak lelkesüljünk a jóért, hanem gyakoroljuk is azt, ne csak beszéljünk a szeretetről, hanem tegyünk jót másokkal, ne csak bámuljuk és dicsérsük a nagy jellemeket, hanem legyünk jellemesek.

BEZÁRÓ BESZÉD.

Mondotta: dr. Gál Kelemen igazgató.

Perikles, a görög ókor legnagyobb államférfia azt mondotta, hogy az emberiség legnagyobb jóltevői nem sírokba, hanem az utódok lelkébe és emlékezetébe temetkeznek. K. i., legyen a ti szívetek méltó temetkező helye a mi jóltevőinknek. Zárjátok szívetekbe és őrizzétek kegyeletes lélekkel emlékezetét azoknak, akik egész életük munkáján keresztül rátok, az utódokra, a jövő reményére és kilátására gondolva áldoztak, hogy nektek élethelehetőségeket biztosítsanak és áldjátok háladatos lélekkel a Gondviselést, hogy adott nektek magasba emelő nemes példákat, kik utat mutatnak nemes célok és eszmények kitűzésére és követésére. Kérjétek imádságos érzelmek között mindnyájunk atyját, hogy tegye fogékonyvá lelketeket az itt hallottak befogadására és munkálására.

Az ünnepélyt bezárom.

NÉHÁNY SZÓ AZ AMERIKAI UNITÁRIUSOKRÓL.¹

Mélyen tisztelt Hallgatóság! Legkedvesebb kötelességem teljesítem akkor, mikor megkísérelem, hogy az Amerikában tett körútam tapasztalatairól e helyen is egyet-mást elmondjak. Teszem ezt azzal a céllal, hogy egy kissé közelebről is megismerjék azt a népet, mely tragikus összeomlásunk után oly közel férközött nemcsak az unitárius, de az egész erdélyi magyar társadalom szívéhez. Mikor e világ sorsát intéző körök részéről csupán csak méltánytalanság és igazságtalanság volt a részünk, mikor a nyers erőszak joga egyedüli hatalomként mutatkozott e szomorú világban s inogni kezdett egyházunk és fajunk jövőjébe vetett hitünk is, mikor úgy éreztük, hogy a világ legelhagyatottabb, legárvább népe vagyunk, ez a nép testvéri segítő kezet nyújtott felénk s visszaadta hitünket, önbizalmunkat, erkölcsi erőnket s azt a hitünket, hogy nekünk itt ezen az ősi rögön egy olyan kultúrmissziónk van, melyet a teremtő Isten adott s e kultúrmisszióval járó jogainkat tőlünk soha senki végleg el nem veheti.

Szeretek őszinte lenni. Épen ezért előre figyelmeztetem igen tisztelt hallgatóim, hogy nem fogják tőlem az amerikai élet tárgyilagos leírását kapni. Én ugyan minden erőm megfogom feszíteni, hogy mondásaímban teljesen tárgyilagos legyek, de félek, hogy nem fog sikerülni. Eddig legalább mindig úgy volt, hogy, amikor amerikai unitárius testvéreinkről beszéltem, szavaimba öntudatlanul is oly egyéni, érzelmi motívumok érvényesültek, melyek a rideg és tökéletes tárgyilagosság rovására estek. S ha így lesz az a jelen alkalommal is, méltóztassanak azt annak a megható jóindulatnak tulajdonítani, melylyel az általam képviselt ügyet Amerikában mindenfelé fogadták s annak a baráti szeretetnek, mellyel egyénileg is, ahol csak megfordultam, mindenütt találkoztam. Így talán még egy kis elfogultság is megbocsátható lesz.

A dolog jellemzésére elmondok egy esetet: Amerikából visszatérve Párisban, az amerikai nagykövetségen egy banketten vettem részt; ott volt többek között a Sorbonne egyetem egyik tanára is, ki szintén csak egy pár héttel azelőtt jött volt haza az Egyesült Államokból. Mikor a bankett keretei között mindketten röviden elmondottuk ott nyert impresszióinkat, egy öreg úr azt kérdezte, hogy vajjon most már kinek higgyen; annyira különbözött a véleményünk, hogy, amint az öreg úr megjegyzé, azt is, amit én mondtam, s azt is, amit az illető tanár úr mondott, egy és ugyanazon népről elhinni

¹ Felolvasatott Kolozsvárt a D. F. E. és az U. I. T. felolvasó délutánján.

nem lehet. S még egy másik nehézséget is érzek. Azt se tudom, hogy tulajdonképpen hol is kezdjem. Lehetetlenségnek látszik, hogy hosszú, az összes Egyesült Államok, s az egész Kanada területére kiterjedő útam tapasztalatairól egy rövid lélekzetű felolvasás keretében méltó képet adjak. Hiszen ha csak egy nap történetét akarnám is leírni teljes hűséggel, már az is betöltené egy ilyen alkalom kereteit. Körútam alatt több mint 320 egyházközségben sikerült megfordulnom és beszédet tartanom. Ezenkívül részt vettem különböző egyesületek, társadalmi klubok ülésein, három egyetem katedrájáról is sikerült sorozatos előadások keretében erdélyi egyházunk helyzetét ismertebbé tenni az amerikai nagy közönség előtt. Mindezekről s ezek eredményeiről részletesen beszámolni egy más helyen fogok. Ez alkalommal csupán csak egy vázlatos képet óhajtok az amerikai unitárius egyházi életről hallgatóim elé rajzolni, úgy, amint azt én láttam.

Az unitarizmus zászlóbontása Amerikában nyíltan és határozott formában 1819 májusában történt, mikor is William Ellery Channing, az amerikai unitáriusok Dávid Ference, először fejtette ki az unitarizmus szellemi jelentését a baltimorei templomban a Jared Sparks felavatása alkalmával mondott beszédében. A történelmi szószék 102 esztendő múlva is, mikor ép az évforduló napján a baltimorei szószékről én is beszéltem, még a régi formájában állott s áll ma is.

Természetesen ez nem azt jelenti, hogy az a szellemi mozgalom, melyet unitarizmusnak nevezünk, Amerikában csak 1819-ben kezdődött. Mert hiszen a bostoni King's Chapelnek és Hinghami First Churchnak s még több más gyülekezetnek, mint teljesen unitárius szellemű egyházközségeknek a története visszanyúlik egészen a 18 század második feléig.

Arról, hogy Channing, vagy általában az amerikai unitarizmus a mozgalom kezdetén milyen viszonyban állhatott D. F. reformációjával, vagy általában az erdélyi unitarizmussal, melynek ebben az időben már szép történelmi múltja is volt s már szerves egyházi életet élt, arra semmiféle adatunk nincs. Teljes valószínűséggel mondhatjuk, hogy az amerikai unitarizmus az erdélyitől tökéletesen független alakulat. S én ebben ép az unitárius eszme erősségét és egyetemes értékét látom. Ez csak azt mutatja, hogy a vallási kérdésekben az öntudatosan és szabadon gondolkozó elmék a világ minden részén a szellemi fejlődés menetén egymástól függetlenül is oda jutnak, hova a mi Dávid Ferencünk már a reformáció századában elért, az unitárius gondolathoz. Mégis az amerikaiak úgy tekintenek ránk, mint anyaegyházra s erre a szívünkhöz forrott szép Erdélyországra, mint arra a helyre, hol a modern unitarizmus született. Áttól félek, hogy mi még sohasem jutottunk teljesen tudatára annak, hogy ez számunkra mily erkölcsi értéket jelent.

Az első amerikai unitárius egyházközségek azokból a

régi puritán egyházközségekből nőttek ki, melyek az első letelepülés alkalmával az 1600-as években menekültek az angolországi vallásos üldözések elől először Hollandiába s onnan állandó hazát teremteni a John Robinson bátorítására túl az Atlanti tengeren, Északamerikába, amelyet akkor még csak sejtettek, de hollétét és milyenségét nem ismerték az Atlanti tenger hat hónapon át ezer hullámoktól hányt s bizonytalanul evező hajósai.

Hosszú ideig az unitarismus Amerikában csak New-England (Új-anglia) határai között maradt, azon a kis területen, mely hat kis államocskából áll: Massachusetts, Rode Island Connecticut, New Hamshire. Vermont és Maine, hol az első kivándorlók, a Mayflowerek letelepedtek s honnan országszervező munkájukat a mai Egyesült Államok területére beindították. Mayflowernek (májusi virág) nevezték azt a kis hajócskát, mely az első kivándorlókkal először akadt meg az amerikai partokról kiszögelő Plymouthi sziklán: Mayflowereknek nevezték és nevezik ma is általában e kis hajó útasait s azoknak mai leszármazottjait is. Sokszor a többi amerikaiaktól való megkülönböztetésül Yankee-knek is mondják őket. Jollehet Amerikában nincsenek társadalmi kasztok, azért mindenki büszke, ha magában Yankee vért érez.

A Boston melletti Cambridge-ben felállított Harvard egyetem termelte ki lassankint azt a szellemet, mely később megteremtette az egész Amerika kulturáját. Ez az egyetem állandóan az unitárius gondolat vezetése és irányítása jegyében működött. Itt a magyarázata annak, hogy a Bostonból, Amerika Athénjéből kiindított vallásos mozgalom hívei, az unitáriusok ma az egész amerikai közvélemény szerint az összes Egyesült Államok társadalmában az ugynevezett szellemi arisztokraciát képviselik. Mig a nemzeti eszmét illetőleg mindig hűen ragaszkodtak a régi puritánok országot, államot teremtő tradícióihoz, addig a vallási és társadalmi fejlődés terén általában a demokratikus állami és társadalmi eszme termelésében és annak megvalósításában mindig ők vitték a vezető szerepet. Érdekes, hogy 1852, mikor Kossuth Lajos a Washingtoni szenátus vendégeként Amerikába ment, hogy ott az osztrák zsarnokság ellen Amerika lelkiismeretéhez appelláljon, ott ép az unitáriusok voltak azok, akik Bostonban és más helyeken az ő útját előkészítették. Concord-ban (Mass), hol először kiáltották volt ki az Egyesült Államok függetlenségét, a mi nagy nevű Emersonunk, akkori helybelyi unitárius lelkész, üdvözölte s nála is volt megszállva, Kossuthnak egy-egy szép mondását még ma is rámba foglalva őrzik sok amerikai unitárius templomban. Ha egy néhány esztendővel később ki nem tör az amerikai polgárháboru, mely már Kossuth ott tartózkodása idején forrongóban volt s később Amerika minden erejét úgy megbénította, hogy Európa felé nem gondolhatott, — ha ez nem jön, ép a Kossuth akkori útjának eredményeképen, ma máskép

nézne ki az egész közép Európe képe. Ezt ép a Kossuth amerikai útjának részletes ismerete alapján merem állítani. Nem érdektelen talán az sem, hogy az Amerikába emigrált Kossuth Emilia, Zulawskyné a Brooklyni unitárius temetőben pihen és sírját az Unitárius Szövetség halálának évfordulóján minden esztendőben megkoszoruzza. A sírt meglátogattam a sírkövön angol nyelven ez a felirat áll: „Te, ki hazatérsz, mikor Magyarország szabad lesz, oh vidd magaddal az én poraim is, mert a szívem az mindig ott van“.

Amint az államszervező kultúra az Atlanti tenger partjairól megindult, nyugatra a csendes tenger, délre Mexikó, északra Kanada irányában, hogy megalapozva az XX. sz. leghatalmasabb államát, ennek nyomdokait követte hűen az unitarizmus is, úgy hogy most már e hatalmas terület minden pontján világitó fátylaként lobog az unitárius keresztény gondolat. Az egyház hiveinek a számát megállapítani azonban még megközelítőleg is nehéz. Ennek oka az, hogy az egyház ott csak azokat a családfőket vagy felnőtteket jegyzi be és tartja anyakönyvileg, statisztikailag is nyilván, akik egyik vagy másik egyházközség előtt ünnepélyesen kijelentik, hogy ők az illető egyházközség tagjai kívánnak lenni s kik e szándékukat névaláírásukkal is megpecsételik. Ezzel a névaláírással kettős kötelezettséget vállal az illető: egyik, hogy tehetségéhez mérten anyagilag is hozzájárul az egyházközség évi budgetejéhez s a másik, ami ennél fontosabb az erkölcsi elkötelezés, hogy maga is active részt vesz az egyházközség vallás-erkölcsi kulturmunkájában. Így valósul meg az amerikai unitáriusoknál az egyetemes papság elve, az a protestáns gondolat, hogy az egyházi életben minden egyes tagnak sajátos munkaköre és kötelezettsége van, ép úgy, mint akárcsak a papnak, amelynek becsületes betöltése nélkül nem lehet az egyház község tagja.

Az amerikai Unitárius Társulat legutolsó 1922—23. évkönyve szerint az Egyesült Államok és Kanada területén 466 unitárius egyházközség van, melyek közül 255, tehát több, mint fele az amerikai kultúra ősi fészke a Yankeek hazájára, egy kis területre esik, melyet New Englandnak neveznek. Nagy tévedés volna azonban az amerikai unitarizmus erejét és kulturális értékét az egyházközségek száma szerint mérni. Csaknem minden városban a város szellemi életének a kiválasztott képező emberek tartoznak az unitárius egyházközséghez. Az unitarizmus az egész állam területén egy hatalmas szellemi erő, mely öntudatlanul is befolyásolja, formálja az egész közéletet. Nem az unitáriusok, de ép az unitárius egyházon kívül állók állapították meg azt, hogy Amerikában az unitárius egyház tudományos, szépirodalmi, politikai és társadalmi téren annyi kiváló és országos nevű, sőt világhírű embert adott az Államnak, amennyit aránylag egy egyház sem.

Az egyházközségek jogilag egymástól teljesen független

társadalmi alakulatok. Nem egy felsőbb egyházi hatóság által megállapított egyházi alkotmány, hanem tisztán a szellemi rokonság érzése, a közös program és hivatás tudata tartja azokat organikus egységben. Bámulatos, sőt szinte hihetetlen, hogy ez a szellemi kapocs erősebb egységet teremt köztük, mint egy intézményes egyházi alkotmány. Természetesen ez csak ott van, — sajnos — én nem hiszem, hogy ez nálunk is úgy lenne.

Az egyházközségek természetesen állandóan kölcsönös érintkezésben vannak egymással, évente helyi és országos konferenciákat tartanak, melyeken megbeszélik tennivalóikat, programjaikat, kicserélik eszméiket, gondolataikat. A konfécia azonban általánosan kötelező rendelkezéseket ki nem adhat. Minden egyházközség önállóan intézi anyagi és szellemi ügyeit, úgy, amint abban a hívek közösen megállapodnak. Ennek tulajdonítandó az, hogy az egyes egyházközségek külső megnyilatkozásukban a helyi viszonyoknak megfelelően különböznek; de csak külső életnyilvánulásukban, mint pl az istentisztelet rendje, formája, s a házi szokásokban, de nem a vezető szellemet illetőleg. Pl.: Több liturgikus és énekeskönyv lévén forgalomban, minden egyházközség azt használja, amelyikben a hívek megállapodnak. Az úrvacsora kérdésében is önállóan határoznak stb. stb.

Egy rendes istentisztelet rendje, ami nyomtatásban is a padokon a hívek előtt van, legtöbb egyházközségben általában a következő:

Orgona előjáték, megnyitó mondatok, doxologia, exhortáció és segítségül hívás, miket a pap rendszerint megállapított formulák szerint mond egész röviden. Azután következik az Úri imádság, mit vagy csupán csak a kórus, vagy a kórusal együtt a hívek is énekelve mondanak el. Az Úri ima zenéjéhez hasonló szép egyházi zenét még soha se hallottam. Az úri ima után az istentisztelet liturgikus része következik, mely minden vasárnapon más és más. Ki nem érti a szöveget azt gondolná, hogy itt egy róm. kath mise folyik. A pap szavaira a hívek fenhangon felelnek. Azután rendszerint jön a művészi módon összeállított kórus éneke. Majd a szentírásból olvas a pap egy-egy részt, mit a hívek közös éneke követ. Erre ismét egy liturgikus ima, melyben a hívek a pap szavaira szintén fenhangon felelnek, amint a misében szokás. Azután nagyon halk melódiákat játszik az orgona s közben a hívek padjukra borulva, vagy a legtöbb helyen letérdepelve elmondják szívük halk egyéni imáját, melynek végeztével gyülekezeti ének zendül fel. Ezután következik a *beszéd*, melynek tárgyát a hetenkint vagy hónaponként nyomtatott kis egyházi kalendáriumban a lelkész a hívekkel egy héttel mindig előre közli. Beszéd után ismét a kórus, majd a gyülekezet szokott énekelni. Erre jön egy rövid záró ima, melyre az ament a kórus mondja. Majd egy rövid megáldás s egy bezáró akkordja az orgonának.

Soha oly mély és igaz vallásos meghatódottságot nem éreztem, mint ezeken az istentiszteleteken. Egy pár százat magam is vezettem, mint lelkész, eltelve nemes inspirációval, mit csak egy-egy ilyen alkalom adhat.

Az amerikai unitáriusok az istentiszteletben különösen nagy szerepet juttatnak a művészetnek. Amíg mi magyar protestánsok, unitáriusok és reformátusok egyaránt az istentiszteletet s a templom külső formáját illetőleg a régi Kalvin-féle reakcionárius irányt követjük, mely csak azért, hogy ebben se legyünk olyanok, mint róm. kath. testvéreink, a templomokat tökéletesen elridegítettük, addig az amerikaiak megértették azt, hogy a művészi érzés és a vallásos érzés rokonérzések: egyik a másikat kölcsönösen fokozza és erősíti. Különösen egyházi zenéjük nagyon fejlett. Semmitől se idegenkednek amivel a templomot külsőleg is széppé és vonzóvá lehet tenni. Gyönyörű ablakfestményeket s Jézus életének meghatóbb eseményeit ábrázoló képeket alkalmaznak, sőt a keresztényvallás legszebb szimbóluma a kereszt is sok templomban megtalálható. Azt hiszem, jól fog esni hallgatóimnak ha megemlítem, hogy körutam alatt látogatásom alkalmából tartott istentiszteleteken igen sok helyen a magyar nemzeti imádságot, a himnuszt énekelte a közönség. Ha annak idején a mi társadalmunk szeretettel fogadta és ünnepelte az amerikai egyház képviselőit, amerikai testvéreink ezt körutam alatt mindenfelé százszorosan viszonozták.

Legnagyobb egyházi szervük, mely az összes Egyesült-Államok és Kanada unitárius egyházközségeit egy égisz alá vonja, az American Unitarian Association (Amerikai Unitárius Társulat) Boston székhellyel. A Társulat tisztán egyháztársadalmi alapon 1825. május 25-én alakult azzal a céllal, hogy az ország területén szétszórt szabadelvű, szóval unitárius egyházközségeket állandó szellemi kapcsolatba és kooperációs viszonyba hozza, a tiszta keresztény eszméket propogálja, új egyházközségek alakulását elősegítse, gyengébbeket anyagilag és erkölcsileg támogasson. Vannak alapító és rendes tagjai, egyesek és gyülekezetek, melyek a Társulat kiadásainak fedezéséhez is hozzájárulnak. Évi közgyűléseit május hó utolsó hetén, az évfordulóit héten tartja. Elnöke Dr. Samuel A. Eliot s még 8 alelnök, titkára Dr. Louis C. Cornish. A Társulat a munkaprogramnak megfelelően különböző szak-álosztályokra oszlik, melyek a Beacon dombon a központi főépületben óriási apparátussal dolgoznak. Fióktársulatok vannak Newyorkban, Chicagóban, San-Franciscoban s más nagyobb városokban. Nem szabad azonban ezt a Társulatot a mi egyházi főhatóságunkkal összetéveszteni, mely alkotmányos módon kormányzó hatalmat gyakorol az egyházközségek felett, hanem úgy kell venni, mint egy erős egyháztársadalmi egyesületet.

Ezekután már csak egész röviden egy pár más egyháztársadalmi egyesületről kívánok szólni, mint milyen a „Wo-

men's Alliance" (Nő-szövetség). „Young People's Religious Union" (Fiatalság Vallásos Egyesülete) és a „Laymen's League" (Világi Férfiak Szövetsége). Ezek mind egyrészt helyileg is, másrészt egységes nemzeti alapon is országszerte megvannak szervezve és pedig kettős céllal: egyik az önművelés, a másik: specialis vallás-erkölcsi feladatok megoldása.

A Nőszövetség 1890-ben alakult. Célja a vallásos-élet eleve nitése, az egyházhoz tartozó vagy, az egyházzal rokonszenvező nők egy táborba gyűjtése, missziói munka és a jótékony-ság gyakorlása végett. Heti összejöveteleiken mely rendszeren közös vacsorával van összekötve, a jó háziasszonyt és a XX-ik században élő modern nőt egyaránt érdeklő kérdésekről tartanak előadásokat, mint milyen az anyaság, háztartás, a nő helyzete a társadalomban stb. stb., melyeket rendszeren baráti eszmecsere követ. Minden két héten legalább egy nap, találkozóhelyeiken összegyűlve az egyházközség vagy a város szegényei részére varrnak. Elesetteket segélyeznek, betegeket ápolnak s ehhez hasonló karitatív munkát végeznek. Minden évben egyszer országos ülést tartanak.

Az ifjúság vallásos egyesülete 1896-ban alakult az ifjúság vallásosérzületének mélyítése céljából.

Összejöveteleiket a Nőszövetségéhez hasonlóan tartják s azokon a fiatalságot, fiúkat és leányokat egyaránt érdeklő problémákról esik szó. Valósággal rajong az ifjúság ezekért az összejövetelekért. Az amerikai egyház számolt azzal az igazsággal, hogy az ifjúságnál a jó kedély és a szórakozási vágy épp oly természetes, mint a tavasz virága. Ezért ezt a kérdést is a maga keretei között oldja meg, hogy ezáltal megkímélje az ifjúságot, hogy olyan helyen keressen szórakozást, mely vallás-erkölcsi szempontból nem kívánatos. Így találunk tánc-termet, mozit stb.-t, a templommal kapcsolatosan.

Egy másik, a legerősebb egyesület a Laymen's League. Általános célja az Isten és az emberszeretetnek a megvalósítása a gyakorlati élet minden terén, az üzletben, a hivatalban a politikai és társadalmi élet összes megnyilvánulásaiban, továbbá az egyházközségek támogatása, unitárius keresztény propaganda, jó honpolgárok és derék keresztény férfiak nevelése az élet számára. Ez a leghatalmasabb s az egész ország területén a legnagyobb apparátussal dolgozó egyesület. Több száz rendes alkalmazottja van. A téli hónapokban Amerika összes nagyobb városaiban, színházakban s más nyilvános helyeken szenzációs propaganda estélyeket tartanak, melyekre mint nálunk a színházakba, a jegyeket előre meg kell váltani, hogy az ember bejuthasson. Egy pár ily propaganda úton a Laymen's League felkérésére magam is részt vettem. Csak tájékozássul még azt említem meg, hogy két rövid hónap alatt kerek 3,000.000 dollárt adtak ők maguk össze ily propaganda célokra. 1922 újev napján egy kampányt indítottak be azzal a céllal, hogy minden egyes amerikai unitárius egyház községben a tagok szá-

mát husvét első napjáig legalább 25%-al megnöveljék, Az általános eredmény 39 % lett. Ezekről a mozgalmakról különben egy más helyen és más alkalommal fogok részletesen beszámolni.

Ezeket a dolgokat a világért sem azzal a szándékkal mondtam el, hogy azokat mi is úgy, ahogy előttünk állanak lekópiázzuk. Ezek a mienktől teljesen különböző amerikai nép lélek termékei, rideg utánzásuk hasonlatos lenne ahhoz, hogyha a kaliforniai mosolygó pipacsot a Hargita komor fenyevesei közé ültetnők ki. Csak a mögöttük élő szellemet, azt a vallásos érzületet akartam hallgatóimmal is ez alkalommal megéreztetni, mely őszinte és igaz intézményei útján csodás dolgokat művelhet szomorú, korrupt világunk újjáépítésének munkájában.

Amit eddig elmondtam, az talán elég is lesz már egy felolvasás keretében. Ismertetésem Dr. Eliotnak az Amerikai Unitárius Társulat elnökének, a Társulat 1921. évi nagy közgyűlésén mondott beszédem után hozzám intézett szavaival végzem. „Arra kérem Önt, mint a mi erdélyi anyaegyházunk képviselőjét, adja tudtul a mi erdélyi testvéreinknek, hogy az egész amerikai unitárius társadalom szeretettel a szívében s ha kell, pénzzel a zsebében, mindig mellettük fog állni, hogy ott, kelet kapujában teljesíthessék azt a szent kultúr missziót, melyet az élő Isten bizott rájuk s melyre dicsőséges multjuk is kötelezi“.

Dr. Csiki Gábor.

Aktuális ügyek.

A GYERMEKEK VASÁRNAPI ISKOLÁJA.

1. A vasárnapi iskolázás erkölcsileg és vallásilag *nevel*. Célja csak az lehet, hogy a gyermeket ellása olyan erkölcsi és vallási készségekkel, amelyek nemcsak a gyermek gondolkodásában élnek, hanem a cselekvések indítóiképpen is szerepelnek, tehát: nemcsak a gyermek gondolkodását, hanem *életét* is befolyásolják. Mert ez a nevelés célja.

2. Két ut kínálkozik arra, hogy a tanult kultúrkincs az ember *életére*, cselekvéseire hatást gyakoroljon. Egyik az, amikor a helyes élet szabályait — ezt akarjuk belénevelni — logikus formában a gyermek elé állítjuk, hogy értelmileg megértse és magával sodró erővel lelkére beszélünk, hogy érezze meg: akarnia kell azok szerint élni. A másik mód pedig ez:

Vannak a gyermeknek *szokásai* — függetlenek erkölcsi megítéléstől — amelyeket a megfelelő esetekben mindig alkalmaz is annyira kivétel nélkül, hogy ez már nála nem lehet tudatos meggondolás eredménye. Amikor az emberi lélek határoz, akkor a *tudatalattiból*, a léleknek ebből a leghatalmasabb birodalmából, merülnek föl megoldás formák: öntudatosságunk szerepe pedig az, hogy ezeket megbírálja s céljai szerint esetleg egészen másokkal helyettesitse. A *megszokás* most már azt jelenti, hogy azt a bizonyos megoldás formát már nem az öntudatosságunk kényszeríti magunkra, az már mélyen beidegződött lelkünkbe s így cselekvéseinket már akarat elhatározásunk előtt a tudatalattiban meghatározza. Mivel pedig a legtöbb esetben nyilvánvaló, hogy azokat a szokásokat, a gyermek kívülről szerezte, bizonyos, hogy van valamilyen út arra, hogy elénk adott, *kivülünk* álló szabályokat annyira magunkévá tegyünk, hogy cselekedeteinket azok már lelkünk mélyén meghatározzák. *Ez a mód biztosabb a tudatos követésnél, hiszen azt jelenti, hogy a lelket mélyebben hatotta át a követni akart szabály.* Most az a kérdés, hogy melyik ez az út.

3. Felnőtt ember, aki odaadóbban képes értelmi munkára azáltal *vési lelkébe* az életszabályt, hogy gondolkozik róla, miko valamilyen cselekvésre kerül a sor: tudatosága által megvalósítja s így — az *állandó gyakorlás folytán* — bizonyos idő elteltével lelkébe vésődik. *Erre a gyermek nem képes.* Mi követ-

kezik ebből? Az, hogyha mi a gyermekeknek csak ezt, vagy főképp ezt adunk, szóval olyan beszédet mondunk, amelyben logikus formában igazoljuk és megformálazzuk a szabályt, aztán lelkes szavakkal buzdítjuk őket azok követésére, akkor elérjük azt a nagyszerű eredményt, hogy kikérdezvén a gyermeket, az minden kérdésre megfelel s tudja, mit kell tennie, ámde — csak értelmileg lévén foglalkoztatva — másnap már alig emlékezik valamire s egy hét múlva, ennyi se kell, mindent elfelejt; soha eszébe se jut amit *tanúlt*. Sajnálatos pedig, hogy manapság sokhelyt azzal mérük a tanítás eredményét, hogy a gyermek a kikérdezésnél megtudja-e mutatni, hogy mindent megértett s tud-e a kérdésekre okosan válaszolni.

4. Azt hiszem más utat kell keresnünk.

Vannak dolgok, amik az embert mélyen megragadják. Zenész embert egy hallott melódia, amely hónapokig visszacseng fülebe. Tudós embert egy új és nagyszerű gondolat. A minden különös képességnélkülieket valami, ami érdeklődésüket egyszerre fölkelti: elejük állított kiabáló példa, megmutatott, nemcsak *megláttatott* örvény életútjuk végén. A gyermeket pedig a mese.

Az, ami az emberi lelket megragadja, behúzódik a lélekbe s ott élni kezd, mint erős benyomás. A legtöbbször tudatosan nem is foglalkozunk vele, mégis azt vesszük észre, hogy hatással van reánk. Mert a *tudatalattinak* mozgó élete van, amely legalább is olyan fontos, mint a tudatos élet. Ime, szemléltetem.

Néha megkísérlünk valami problémát megoldani, tudatosságunk erős munkát végez, fősorakoztatja az érveket, kiutat keres: nem sikerül. Akkor abba hagyjuk a meddő fáradozást. Másra terelődik a figyelmünk. S egyszer, amikor nem is foglalkozunk vele, tudatba ölik a megoldás. Ennek nem lehet más magyarázata, minthogy tudatalatt az érvek tovább mérköztek, a megoldást létrehozták s az éppen csak *felöltlik* a tudatba. Tehát mi csak *tudatosan* nem foglalkozunk azzal a problémával, tudatalatt igenis; más gondunk sem volt.

A gyermek meséket hall boszorkányokról, éjféle szellemekről. A mesében nem mondják neki: te pedig félj tőlük, kis fiam. Ez talán — sok esetben — eszébe se jut. Mégis éjjel fölriad, megrémül s megtörténik, hogy hosszú időközön keresztül ijedőssé, félenkké lesz. Mindez pedig azért, mert ha a mesében nem is volt szavakkal kimondva, tehát a gyermek tudatosan nem is jött rá arra, hogy a kísértetektől félni kell, de a mese értelme, jelentése föltétlenül ez volt, ezt aztán a tudatalatti kibontotta, megértette s ennek következtében a gyermek tudtán kívül (tehát anélkül, hogy tudatossága ebben közreműködött volna) hatása alá került a mese tulajdonképpeni tendenciájának.

Megtaláltuk a megoldást.

5. A gyermeknek mesét kell mondani, amelynek rejtett jelentése erkölcsi vagy vallási. *Kerülni kell mindazt, ami aka-*

dályozza a gyermeket abban, hogy a mese mélyen megragadja. Tehát kerülni kell a tanítói előadást, a mese jelentésének szavakba való foglalását s a határozott utalást arra, hogy ezt meg kell tanulni, mivel akkor lecke színezete lesz a mesének. Ugyanez okból a kikérdezést is mellőzni kell. Némelyek ellene vehetik ennek azt, hogy ha az erkölcsi tartalmú mesét elmondjuk, akkor a tanúság levonása csak ráadás, ami a tudatossághoz szól s a tudatos megértés is egyik tényezője lehet a lélekbe oltásnak. Ha csak ennyit jelentene a tanúság levonása és a kikérdezés, akkor csakugyan bátran megmaradhatna. De egyebet is jelent. Jelenti azt, hogy a gyermek olyan lélekkel jön a vasárnapi iskolára, hogy ott figyelni kell, tanulni kell, mert kikérdezik a végén. Ez a lélek kissé fanyar. Már pedig csak akkor ragadhatja meg mélyen a mese a gyermeki lelket, ha ezt erős fölbuzdulással, mohón, tátott lélekkel áhítja, várja.

Lehet, hogy a gyermek — ha kikérdeznék a rejtve erkölcsi tanulságú mese értelme felől — nem tudna számot adni erről, nem vette észre. Nincs ebben semmi veszedelem. Egészen mellékes az, hogy a mese tanulságát értelmileg, tudatosan magáévá tette-e. Ha a mese jól van megírva (*benne* van az erkölcsi tanulság), jól van elmondva, hogy a gyermek azt lélekbe írhatta, majd kibontódik lelke mélyén a jelentése s a gyermek követni fogja azt tudtán kívül a tudatalattira gyakorolt hatás következtében.

Íme, így lehet a vasárnapi iskolázás valóban *nevelői hatású*.

Ami az embert mélyen megragadja, az behúzódik lelkébe s tudatalatti életére gyakorol átformáló hatást. A gyermeket így csak a mese kapja meg. Ha a mesébe rejtve, erkölcsi alapeszmét teszünk, akkor az a tudatalatti hatás erkölcsi irányú lesz; a gyermek tudtán kívül is, a szerint az eszmény szerint fog élni, ami a mese jelentése. Kerülni kell azonban mindazt, ami megakadályozza a gyermeket abban, hogy a mesét őszinte mohósággal hallgassa. Tehát a mese tanítói színezetét, a levont tanulságokat, a kikérdezést. Mert nem az a fontos, hogy a gyermek *értelmileg* sajátítsa el az erkölcsi szabályt, hanem az, hogy a mélyen lélekbe fogadott mese erkölcsi jelentése tudatalatt a lelket alakítsa át, néha a tudatosságtól függetlenül.

Balázs Ferenc.

EGYHÁZI ÉNEKEINK ÚJ FORMÁBAN.

26.

(Énekeskönyv 190. helyett.)

Uram, tehozzád szállt imánk.
Uram te látod, bent mi bánt.
Ne hagyj el minket, oh ne hagyj,
Neved nekünk fegyvernek add.
Neved nekünk pajzsunk legyen,
Hallgass meg jó Atyánk. Amen.

27.

(Énekeskönyv 26. helyett.)

1. Mit remegsz, mért háborogsz, én szívem, mi bántott?
Bánat és bú ellened mért ütöttek pártot?
Oh ne csüggedj, nézz az égbe,
Küld az Úr a szenvedésre
Balzsamot.
2. Mit remegsz, mért háborogsz, én szívem, mi bántott?
Azt hiszed, hogy senkisé fogja már a pártod?
Oh szívemnek bús keserve,
Fönt az Úr, az ő kegyelme
Nem hagy el.
3. Mit remegsz, mért háborogsz, én szívem mi bántott?
Bánatodra balzsamod mérthogy nem találod?
Oh tekints fel bánatodból,
Fennt az Úr, nem hallod, így szól:
Bízzatok.

28.

(Énekeskönyv 3. helyett.)

Értelemnek Istene, oh jelenj meg köztünk.
Esdekelve száll feléd minden érzeményünk.
Oh bocsásd ránk égi lángod.
Gyújts mibennünk, gyújts világot
Istenünk.

29.

(Father high. Esketésre.)

1. Sziveket megáldó édes jó Atyánk,
Boldog döbbenettel száll hozzád imánk
Sziveinkbe irtad legszebb titkodat,
Oh te töltsd be, mit most két szív itt fogad.

2. Boldogságot, áldást adj, Uram nekik,
Akik egymás terhét itt most fölveszik,
Akiiket egymásnak jegyzett el szívük.
Add, egymásban leljék boldog édenük.
3. Egy ember félemler, egy ajk nem ajak.
Minek élsz, ha vágyra vágyad nem fakad ?
Minek volna szív és minek a kebel.
Dobbanatra, ha nem dobbanat felel.
4. Érted é hát ember, mi a célod itt ?
Az a célod itt, hogy mást hogy boldogíts:
Boldogságát, hogyha másban lelte fei,
Üdvéből ki nem fogy holtig a kebel.
5. Sziveket megáldó, édes jó Atyánk,
Boldog döbbenettel száll hozzád imánk.
Sziveinkbe irtad legszebb titkodat:
Oh te töltsd be, mit most két szív itt fogad.

30.

(Urvacsora vételkor.)

1. Jer az Úrnak asztalához,
Krisztus áldott serege,
Rád erőt, megújulást hoz
Életosztó melege.
Im az Úr szerelme vár,
Megterítve készen áll
Ur Krisztusnak vacsorája.
Emlékeztető példája.
2. Jertek, jertek mind, akiknek
Búsulás a pohara,
Kiknek arcán árkot ejtett
Könnyeknek zápora.
Im az Úr szerelme vár stb.
3. Jertek, jertek elfáradtak,
Jertek későn érkezők,
Itt az élet vándorának
Ád az Isten pihenőt.
Im az Úr stb.
4. Jöjjetek, kik szomjuhoztok.
Jöjjön, aki elepedt,
Örökélet italával
Töltsétek be lelketek.
Im az Úr stb.
5. Vesd le, dobd le büszke ember
Gőgös önteltségedet
Jer az Úrnak asztalához
Egytestvér vagyunk veled
Im az Úr stb.
6. Oh de boldog, oh de áldott
Kútforrás lett e kehely,

Mennyi bűt örökre váltott
 Áldást osztó cseppjével
 Im az Úr stb.

7. Szent Atyánk, oh légyen áldott,
 Áldott az a pillanat,
 Amikor közinkbe szállott
 Prófétáinknak szent fiad.
 Im az Úr stb.

8. Im kinyílt a titkok titka,
 Úgy hívják, hogy szeretet,
 Már ezentul ebbe bízva
 Eltévednünk sem lehet.
 Im az Úr stb.

9. Tárva — nyitva áll az útunk,
 Lépjetek rá emberek,
 Rajta jó Atyánkhoz jutunk,
 Vezetőnk a szeretet.
 Im az Úr stb.

31.

(Záró énekek *En Istenem* dallamára.)

- a) Felséges Ur, szivünkben új remény fakadt.
 Oh, te ki fent vagy,
 Fordítsd felénk oltalmadat.
- b) Óhajtvá várt, sóhajtvá szállt hozzád imánk,
 Oh, te ki fent vagy,
 Csak el ne hagyj, velünk maradj!
- c) Meghallgatál, vigasztalál, nagy Istenünk,
 Oh, te ki fent vagy,
 Maradj, maradj mindig velünk.

32.

(Kezdő ének)

Sóhajtvá vár, remegve száll imánk feléd,
 Oh, te ki fent vagy,
 Szent arcodat fordítsd felénk.

33.

(*Adjunk hálát mindnyájan helyett, csapások, veszített csaták idején.*)

- 1. Menyben lakó hatalom,
 Életosztó irgalom,
 Egyetlen egy Istenség,
 Halld meg szivünk dobbanását
 Fogd fel sajtó zokogását,
 Mélyről omló, szakadó
 S megnem álló könnyhullását
- 2. Megbocsátó szeretet,
 Lásd meg, oh lásd gyermeked
 Magavádoló bánatát.

Azt a vért, mit érte ontott
Váltsa meg az érte ontott
Mérhetetlen könnypatak
S elborult sok férfihomlok.

3. Szent Igazság, akarunk
Érteadtuk két karunk
Vérontásra, végromlásra.
Virrasztunk a néma égben,
Várunk rád a vaksötétben
Arcod amíg felragyog
Fényömlésben, napsütésben.

34.

(Közének)

Szívünk szavát küldtük tehozzád,
Oh véghetetlen szeretet,
Szívünknek boldog dobbanása
Öröm neked, himnusz neked.
Oh, jó Atyánk, tartsd meg szívünknek
Szerelmed zengő ritmusát
S szerelmeddel foghassuk át.

35.

(Közének)

Nagy Istenünk tekints le ránk,
Halld meg hívó szavunk,
Tebenned bizva gyermekid
Téged magasztalunk.
Hitünk, ha lankadoznék,
Érőnk, ha csüggedez.
Szent útatad szent ígéd
Nékünk mutassa meg.

36.

37.

(Kezdő ének)

(Záró ének)

Én Istenem, téged várunk
Tudjuk, hogy itt rád találunk.
Adj minékünk élő hitet,
Benned bizó bátor szívet.
Ha elfelejt, ha megtagad,
Egész világ, ha ránk szakad,
Egész világ ha összedül,
Álljunk meg a bajt emberül.

Én Istenem téged vártunk,
Itt szívünkben rád találtunk.
Adtál nekünk élő hitet.
Benned bizó bátor szívet.
Egész világ, ha összedül,
Álljunk meg a bajt emberül.
Ne kérjük, a holnap mit rejt,
Rendületlen álljunk mi helyt.

38.

(Kezdő ének)

Im bejöttünk templomodba édes Atyánk, Istenünk,
Oh emeld fel szíveinket, vonj magadhoz, légy velünk.
Vig örömben, néma gyászban,
Minden megpróbáltatásban
Bizodalmunk csak tebenned édes Atyánk, Istenünk.

Pálffy Márton.

IRODALOM.

Mi volt Dávid Ferencnek és Heltai Gáspárnak az „igazi” neve? Amióta Pokoly József a Ker. Magvető XXXVII. 263—66 lapjain közzétette Bogáthi Fazekas Miklós naptári feljegyzéseit, azóta állandóan kísért az a föltevés, hogy Dávid Ferencnek volt „igazi” családi neve s ez a Bogáthinál feljegyzett „Herthel” volt. Pokoly után Kanyaró Ferenc állította „Dávid Ferenc” c. monografiájában (Ker. Magvető XLI 2. lapján), hogy az „igazi” családnév „Helter” volt. Csakhogy Kanyaró itt olvasási hibát követett el, felcserélvén „Herthel” és „Helter” neveket. Ezt utóbb (Ker. Magvető XLIII. 111 lap) maga is elismerte. Később, a Magyar Nyelv 1915. évf. 223—225 lapjain Trócsányi Zoltán értekezett „Dávid Ferenc nevééről” s ugyanarra a konklúzióra jutott, mint már Pokoly. Dávid tehát neki is „Herthel” volt. Kár, hogy Trócsányi nem ismerte dr. Borbély Istvánnak „Unitárius polemikusok a XVI. században” c. tanulmányát, mely a 15. lapon a Pokoly—Kanyaró féle föltevést bírálva hiteles egykori adatok alapján arra az eredményre jut, hogy semmi szükség sincs a fenti föltevésre. A Kirchliche Blätter aus der ev. Landeskirche A. B. in Siebenbürgen c. erdélyi szász lutheránus heti lap XV. évf. 20. számában (1923. máj. 17.) dr. Kirsch Gusztáv „Zur Reformationsgeschichte” címen ismétli meg a Herthel-hipotézist.

Ugyanilyen története van Heltai nevének is. Kanyaró idézett Dávid-monografiájában Held-ből származtatja. Trócsányi a Magyar Nyelv 1915. évf. 76—77. lapjain „Heltai Gáspár nevééről” c. cikkében is az állítja, hogy „megmagyarosította” nevét. Az eredeti név, mint arra már Borbély István utalt „Heltai Gáspár” c. monografiájában (Budapest, 1907) „Heltner” lett volna.

A Heltai nevére vonatkozó állításokból a *Heltner* > *Heltai* változtatás hitelesen bizonyítható s így ezt a kérdést lezártnak tekinthetjük. Ellenben Dávid Ferenc nevére nézve akár a Heltner, akár a Herthel kombinációt el kell ejtenünk, mint ezt folyóiratunk jövő számában részletesen bizonyítani fogjuk.

(b. i.)

Két verses könyv. (Receanu Ilona: Vágyak visszhangja. Petrozsény, 1922. Halmágyi Mária: Fehér virágok. Kolozsvár, 1923.) Erről a két verseskönyvről csak azért szólunk, hogy felhívjuk olvasóink figyelmét a dekadenciára. Lány a szerzője mindkét könyvnek, tehát olyan valaki, akinek a lelkében min-

dig több eszményt, több gyöngéd szépséget szeretnénk keresni, és találni, mint az u. n. durva férfiaknál. S mit találunk? Receanu kisasszony csak szerelemről énekelt e füzetben, melynek címe: vágyak visszhangja. Nagyon merész, de egyszersmind nagyon érdekes vállalkozás leírni egy lánynak saját szerelmes vágyait. Mert — úgyebár — ez nem csak „a” szerelem, hanem több annál, ez már „a vágy”, mi „a szerelem”-ből fakadt. Receanu kisasszony elég bátornak tartotta magát erre az ép oly nehéz, mint kényes munkára. Az eredmény azonban rosszul ütött ki. Minő vágyai támadtak? Összeállíthatjuk az egymásután következő versek első soraiból.

Reszketeg lelkem tárom eléd...
 Vágyom az arcod után...
 Csókolj...
 Szeretnék hozzád menni s átfogni fejed...
 Szeretném, ha volna gyermekem, gyermeked...
 Kacagva járok a nagy világban...
 Egyik napom úgy telik, mint a másik...
 Immár hó is hullott...
 Egy hajnalon majd elmegyek...
 Mily hamar eljött a vég...

Ha nem volna az a tragédia, ami e sorokban van, olyan nagyon szomorú, azt kellene mondanunk, hogy: nagyon közönséges. Mert én szívesen elhiszem, hogy ilyen vágyak is élnek a lányok lelkében, de megbocsásson Receanu kisasszony, — az őszinteség még nem poézis. Sok mindennek s e sok között különösen sok „csillagnézésnek” vagy amint mondani szokás, *fehér vágy*nak kell élni egy lány lelkében ahhoz, hogy abból költészet is tudjon lenni. Aki vágyaiban is csak a vérnek tragédiáiról tud ábrándozni, az — ezt mi, férfiak, tudjuk legjobban, — minden, csak épen nem nőies. Goethe a Faust végén azt a vágyat, mi mindnyájunkat a nemesség, a tökéletesség felé ösztönöz, „das ewig weibliche”-nek „az örök nőies”-nek nevezte. Ennek a lelket megnemesítő nőiességnek kell visszatükröződni minden lányos költészetből, ha az — — nem akar megfosztani mindnyájunkat egyik legszebb fogalmunktól, a „*fehér, tiszta, lánylélek*” fogalmától.

Ez után a tulságosan őszinte és tulságosan költőietlen önvallomás után igazán jól esik Halmágyi Máriaának csinos kis fehér virágait olvasnunk. Verselő képesség dolgában mindkét szerző körülbelül egyforma. A költészetben lüktető zeneiséget, a hangulat dallamhullámzását egyikük sem méltatja figyelemre s többé-kevésbé csak a rím mutatja, hogy forma szerint verset írtak. E tekintetben Receanunak Szombati Szabó Istvántól, Halmágyinak pedig Reményik Sándortól nagyon sokat kell még tanulnia. Tartalom dolgában azonban igen távol állanak egymástól. Halmágyi Mária is leírja szerelmes vágyát, de mi más-képen, mint Receanu. Ime *Tudod-e?* c. költeményének utolsó szakasza:

Szeretnék lenni a Te szobádban
 egy odatévedt csillogó sugár,
 mely elhítené véled, hogy megjött,
 s fényvel, meleggel áraszt mindent el.
 a szerelemtől megittasult Nyár ...

Ez már költészet. Persze Halmágyi költészete sem mind ilyen „fehér virág”. Ahol igazán lelkét adja, ott ilyen. Csakhogy Reményik Sándornak gondolatoktól súlyos költészete őt — a lányt — nehéz gondokkal megnehezült versek írására csábította. Ilyenkor erőltetett. Látszik, hogy igyekeznek e nemben is szepet írni, de ereje nem bírja. Ki ne ismerne rá Reményiknél a következő sorok eredetijére:

Tudjátok-e azt, hogy én ki vagyok?
 Szülőhazája csöndes álmoknak,
 honnan gonoszul, szentségtörően
 emberi kezek rabolnak, lopnak.

Ha majd legalább egy tucat *halhatatlan* költemény tanuskodik Halmágyi költői lelkének gazdagsága mellett, akkor szabad lesz ilyen nagy frázisokban beszélnie. Addig azonban szelidebb, szerényebb hangok valók tollára. Mindenekfölött: minél kevesebbet utánozzon s minél többet adjon saját lelkéből. E kötetnek is azok a legsikerültebb versei, amelyekben lányos lelke lányos naivitásban mutatkozik. Miért hát a komoly öregest, vagy épen a zord bölcszet imitálnia. Sem jól nem áll az ilyen játék, sem haszon nincs benne. (b. i.)

Versek, elbeszélések, tanulmányok tizenegy fiatal erdélyi írótól erdélyi művészek rajzaival. Cluj—Kolozsvár, 1923. 8 r., 168 lap.

Tizenegy erdélyi fiatal író összeállott s tartalmas, szép kiállítású antológiában mutatkozott be az olvasó közönségnek. Közöttük hat versíró poéta (Dobai István, Finta Zoltán, Jakab Géza, br. Kemény János, Maksay Albert és Mihály László), három novellairó (Kacsó Sándor, Szent Iványi Sándor és Tamási Áron), egy sociologus-féle (Balázs Ferenc) s egy irodalomtörténetíró (Jancsó Béla). Egyikük sem ismeretlen. Különböző hirlapok és folyóiratok hasábjain ismételten találkoztunk velük. Mostani bemutatkozásuk tehát nem eddig ismeretlen voltak miatt fontos. Ami e kötetet jellemzővé s irodalomtörténeti szempontból fontossá teszi, az, hogy benne tizenegy fiatal író mutatja meg: rajtuk keresztül minő irányban fejlődik erdélyi magyar szépirodalmunk. Ebből a szempontból könyvük nagyon, de nagyon tanulságos.

Első, mi olvasáskor rögtön szemünkbe ötlük, Szabó Dezsőnek nagy hatása e fiatal írókra. Balázs Ferenc egészen Szabó Dezső fejével gondolkodik; *Szent Iványi* Sándor novellái az ő stílusfiguráit utánozzák s *Tamási Áron* elbeszéléseinek téma megfogásai épen úgy szabódezsősök, akárcsak *Jancsó Bélának* kritikai és irodalomtörténeti „meglátásai”. Igen érdekes, hogy pl. Tamási Áron, ki e fiatal írók között talán egyik legtehetsé-

gesebb novellista, Nyirő Józsefnek írói sajátágaiból is épen azokat a stílusfigurákat szereti utánozni, amelyeket viszont maga Nyirő is Szabó Dezsőtől tanult el. Ha ez a lelkes Szabó követés csak átmeneti jelenség, akkor nincs ellene semmi kifogásunk; de ha Szabó Dezsőben a magyar írásművészetnek tökéletességét látnák, akkor volna hozzá néhány szavunk. Pedig Balázs Ferenc „Erdélyi magyar irodalom” c. bevezető tanulmányában nem kevesebb, mint abszolút tökéletességet tulajdonít neki. Ebben a félig irodalomelméleti, félig sociológiai tanulmányban Balázs átvette Szabónak faj-elméletét s annak értelmében ezeket írta: „Az irodalmat úgy kell tekintenünk, mint amelyben a faj kijelenti magát”. Ez állítását természetesen rögtön applikálja az erdélyi magyar szépirodalomra, megállapítván, hogy az igazán erdélyi magyar író, akinek írásai: „Erdély földjével állanak misztikus együttérzésben”. Ez azt akarja jelenteni, hogy „Az erdélyi nép megmaradt ősi foglalkozásaiban, városokba nem költözött, a földeket ott nem hagyta s így benne az új elhelyezkedés nem okozta ősi gyermekesége elcsendesülését”. Az „ősi gyermekség” viszont azt jelenti, hogy az igazán erdélyi írók képzelete a népmesék képzeletvilágával rokon. Hogy Balázs mennyire Szabó Dezső fejével gondolkozott e sorok megfogalmazásakor, különösen tisztán mutatja következő állítása: minthogy mégis tulmerész dolog volna azt mondani, hogy minden erdélyi írás „székely népmese”, hát hozzáteszi, hogy . . . *vagy pedig* olyan, mint Ady és Szabó írásai, „akik, mint hatalmas lombú fák, a csillagokat verdesik; gyökerük a föld közepéig nyúl le és leveleik a levegőben messze tengerekig hajóznak szerte”. És minthogy ilyenformán Adyval és Szabóval kapcsolatban a csillagoktól a föld közepéig mindent egy kalap alá helyezett, semmi akadálya sincs annak, hogy Szentimrei Jenőnek kozmikus költészetét is tipikusan erdélyinek találja. Itt megint idézem szabódezsős stílusának egyik bombasztját: „Szentimrei költészetét egyetemesen áramló hullámokban fűrösztli, de mégis erdélyi tengerszem, mert verseiben nemcsak az emberek, gyárok, de minden lélegző, növény dolog egymásra talál”.

Hogy a Szabó Dezső-féle faj-elmélet csak nemzeti színű szappanbuborék, ami tetszetősen hangzik, de a gyakorlati alkalmazásban nem magyaráz semmit, azt mindenki észreveszi, aki pl. azt próbálja megmagyarázni, hogy miért *tipikusan magyarok* Petőfi, Vas Gereben, Mikszáth, Gárdonyi, Herczeg vagy pedig Jókai, Kossuth Lajos, gr. Széchenyi István, noha bennük *nem mind honfoglaló magyar vér* csörgedezett.

A szóban levő könyvvel kapcsolatban nem is Szabó elméletén akadok fenn, hanem azon, hogy Balázs Ferenc minden megfontolás nélkül vette át azt. Annak, aki kész íróként mutatkozik be, több önállóságot kell mutatnia. Tudja ezt egyébként Balázs Ferenc is, mert „Székely mitológia” c. dolgozatában előbbi megállapításaival szemben már így ír: „Az irodalom

nem más, mint az írók törekvése, hogy önmagukat kifejezzék". Ez már helyesebb beszéd. De nincs sok köszönet benne, mert ugyancsak abban a dolgozatban olvasható ez a mondat is: „Ma elítélik az istenáldotta költők zengéseit, ha nem kereteshetők el valamely műfajba". Ez már gyerekes beszéd s azt mutatja, hogy Balázs szeret meggondolás nélkül dobálózni állításaival. Pedig ha komolyan író akar lenni, akkor az ilyen általánosító s irodalomtörténetírásunk mai viszonyaihoz mérve csupán elképzelt tényeket feltételező állításoktól tartózkodnia kell.

Több irodalomtörténeti hozzáértés van Jancsó Béla vázlatáiban, aki a fiatal emberek tipikus lendületével egyelőre világirodalomtörténetíró akar lenni. Hisszük azonban, hogy majd ő is be fogja látni, hogy bár elengedhetetlen a világirodalom tanulmányozása, egy embertől bőséggel elég, ha egy nemzet irodalmának tud igazán alapos ismerője lenni. „Meglátásai" így is érdekesek. Azonban hibázatom, hogy Szabó Dezső módjára írói arcképeit „költői ihlettel" írja. Más a poézis és megint más a tudomány. Súlyosabb tárgyilagosság s a stílusban több tárgyyszerűség előnyére vált volna.

Jellemzőbbnek tartom Szabó Dezső hatását a novella-írókra. Az *elsodort falú* megjelenése óta mintha felfedezték volna fiatal íróink a földet. Az irodalomtörténet beszélhet Petőfinék, Jókainak, Tömörkényinek, Bársonynak természet-, illetőleg földrajzoló művészetéről, sem ezek, sem Móricz Zsigmond nem hatottak szóban levő fiatal íróinkra. Ezeket Szabó Dezső tanította meg a *földre*. Különbözik a földnek ez az irodalmi kultiválása ma Erdélyben divat. Pálffyné Gulácsy Irén a földműveseket, Nyírő József a falusi parasztokat, Tamási Áron a földnek titokzatos hatalmát írja s szinte minden írásában csak ezt írja. A földnek ez a Szabó Dezső-szerű „meglátása" félig objektív természetleírás, félig szimbolizmus, félig mithologia, legtalálébbban tán úgy lehetne megjelölni, hogy szimfonia szavakból. Ennek a *föld-költészetnek* épen csak egy hibája van, az, hogy nem egyéb, mint lira. Az ember Szabó Dezső olvas-tán beleszédül a természet szinompájába, azonban egyetlen tájleírásának olvasása közben sem nyilallik lelkünkbe a földnek az az ősi nagy szomorúsága, ami Turgenyev műveit oly páratlanul nagyszerűvé teszi. Miért? Bizonyára azért, mert a *föld*, mint *csupán föld* a költészet szempontjából meglehetősen közömbös. Belőle csak akkor lesz egész lényemet lebilincselő valami, ha valakinek a sorsa s a föld, melyen e sors áld vagy ver, a műalkotásban szerves egésszé olvad össze. Szabó Dezső kitűnő művészi érzékkel érezte meg azt, hogy a föld s a rajta élő emberek együttvéve adnak egy egészet. Az *elsodort falú*-nak épen ez adja meg művészi értékét. Az persze más dolog, hogy ezt az egységet regényében ő sem tudta tökéletesen megvalósítani. Utánzóit pedig csak a szubjektív lírai részt vették észre, a cselekvéses, u. n. epikai (vagy még helyesebben: a drámai) részt nem. Tamási is, Kacsó Sándor is gyönyörűen

tudnak elbeszélni; stilusuk diszes, akárcsak a mesteré; azonban történeteik stilusuk gazdag szinpompájához mérten arányra erőtlenek s biztos fölépítésnélküliek, hogy rosszalásunkat lehetetlen elhallgatnunk. Szabónak invencióban szegény epikuma e fiatal írónál egészen vérszegénnyé vált. Még Tamási Aron sem tud valamirevaló mesét kitalálni, pedig neki volna legerősebb mesekitalálásbeli invenciója. Szent Iványi Sándor jóformán csak színes nyelvezettel, szentimentális hangulattal, romantikus gondolatokban mereng, de történeteinek váza erőtelen, nem kapcsolja össze azt semmiféle ésszerűség. Itt Szabó Dezső is, Nyirő József is cserben hagyja a tanítványokat. Más mester kell ide. Például: Gyallai Domokos, kinek téma köre ugyan szűk, stilusa sem csillogó, de aki oly szilárdul tud összeilleszteni, valamely történetet, ahogyan az újabb magyar novellairódalomban talán senki. Ezt a szilárd szerkesztés-technikát kell e kötet novellairóinak megtanulni, részükre a fejlődés útja ez.

Az is jellemző, hogy e kötetnek versköltői szintén mind lírikusok. Sőt tovább megyek. Erdélynek mai összes költői mind lírai költők. Versben elbeszélni ma nem próbál senki. Pedig verset írni ugyancsak tudnak, de versben elbeszélni már nem tudnak. Itt van mai erdélyi szépirodalmunknak a leggyöngébb része. Ezt a nagy lira-izmust nem tudom másként megérteni, mint úgy, hogy poétáinknak nincs türelmük huzamosabb ideig foglalkozni költészetükkel. Ha a pillanat ihlete megszállja őket, akkor verset írnak; ha ellenben az ihlet mellé előtanulmányok is kellene, akkor — inkább elmarad a vers,

Egyéb is észrevehető e versírókon, az, hogy mind Reményik Sándor iskolájához tartoznak. Ha irodalomtörténeti nyelven szólhatnék, azt mondanám, hogy mind Petőfinek *A felhők* c. versciklusát utánozzák. Egy-egy gondolatvillanásból ragyogó verset írni először ő próbálta meg költészetünkben. Reményik azonban nem Petőfi nagyszerű kezdését folytatta, mert őt a német Rilke vonzta a lírai formához. Tegyük azonban rögtön hozzá, hogy azóta *ebben* Reményik túlnőtt mesterén. Egy hasonlatot oly nagyszerű szerkezettel oly bűvös hatású poézissé bontani ki, mint Reményik teszi, Rilke nem tudott. Ezt ma már nyugodtan elmondhatjuk. Hanem aztán Reményik itt egyelőre meg is állott. Sem verselési technikája nem mérkőzhet költeményeinek benső szépségeivel, sem tárgyköre nem oly változatos és gazdag, mint Rilkeé.

E kötetben levő tanítványai mind a gondolati lírát művelik. Mind koravén bölcssek. Megbocsássanak, de én ezt nem tartom rendén való dolognak, Hát ez az ifjúság? Vagy tán már egyebet sem tudnak, mint csak bölcsen és mélán merengni? Nem, édes urak, önök fiatal emberek, hagyják el ezt a tettetett öregességet, kacagjanak, lendüljenek, lázongjanak, törjék össze verseikben ezt a vén világot s építsenek helyette újat, — csak ne maradjanak továbbra is koravén bölcssek. Avagy nincsenek

vágyaik, lelkük nem lázadoz, nem érzik a szerelem boldogságát? Az élet önökhöz valóban mindig mostoha s nem mernek vele szembenézni? Édes Istenem, 20—30 év között minden ifjú egy-egy titán kell, hogy legyen, ki a nyakára lép goromba sorsának s a nyomornak a fiatalság vérpezsdülésével kacag szemébe. Csak épen önök volnának csöndes vérűek? Ez általános észrevételt még eggyel meg kell toldanunk. Verstechnikájukban nincs semmi erő és semmi muzsika. Még *Finta Zoltán* is, ki pedig igazán tehetséges poéta, egészen sima verselő. Pedig lüktető *Briganti Éneke* vagy megható *Levele* arról, hogy „anyám, nem jut fiadnak szeretet,” igazán művészi-leg stilizál verstechnikát kívánt volna. Aztán különösen feltűnő a rímekkel való zeneietlen elbánásuk.

Hanem a sok kifogás mellé írjuk ide néhány jó tulajdonságukat is. Elsősorban a lány hangulatok szelid szépségét. Különösen *Maksay Albert* ennek poétája. *Mihály László* telekézzel kap bele lantjába, melynek hangja az első néhány ritmusban néha a dübörgésig erős, de aztán hamar elbágyad. *Br. Kemény János*nak mindenik költeménye bársonyos puha. *Dobai István* és *Jakab Géza* hangulatversei szintén kedves apróságok.

Ezzel be is fejezem hosszúra nyult recenziómat. Olvasóim észrevehették, hogy olyan munkáról szóltam, amely nemcsak megérdemli a megbírálásra fordított fáradságot, de a legalaposabb kritikát is kiállja, mert a sok észrevételén túl több dicsérendő érték van benne, miket egyenként mind nem sorolhattam fel. Ki szeretettel olvassa a könyvet, észre fogja venni azokat.

(b. i.)

Zoványi Jenő: A reformáció Magyarországon 1565-ig. Genius-kiadás (Budapest). 1922. 8r. 485 lap. Végre megjelent a magyar protestánsizmus történetének tudományosan megírt s történelmi tudásunknak mai színvonalán álló kézikönyvéből az első kötet: a Luther és Kálvin szerinti reformációnak magyarországi története a XVI. században. E munka nemcsak hézagpótló, de oly alapvető jelentőségű, hogy a XVI. századi magyar protestánsizmus tanulmányozásánál (1565-ig bezárólag) ezentúl már minden hozzáértő részére nélkülözhetetlen. Ismertetésére közelebbről visszatérünk. Olvasóinknak addig is a legszivesebb figyelmébe ajánljuk.

(b. i.)

KÜLÖNFÉLÉK.

A Keresztény Magvető ezen füzetének a kiadási költségeihez *dr. Ferenczy Géza* egyh. főgondnok úr 2000 (kettőezer) leval járult hozzá. Amidőn az *U. I. T.* nevében hálás köszönetet mondunk e nagylelkű adományért, egyben a szép példa követését tehetősebb olvasóinknak és egyházközségeinknek szíves figyelmébe ajánljuk.

Felügyelő gondnoki és tanári beiktató ünnep. Szép és nagyjelentőségű ünnep volt április 14-én a kolozsvári kollégium disztermében. Akkor tartotta *dr. Szentiványi József* f. ü. gondnok és négy tanár székfoglalóját. Sajnáljuk, hogy a mai súlyos nyomdai viszonyok között nem közölhetjük az ünnepélyen elhangzott szép beszédeket és értekezéseket, pedig azok mindenike méltó volna a megörökítésre. Az ünnepélyt *Ferencz József* püspök nyitotta meg. *Dr. Szentiványi József* székfoglalójra az ő fegyelmezett gondolkodásának és mélyen érző unitárius szívének volt szép bizonyítéka, aki az ősi családi tradícióknak, méltó örököse. *Pap Domokos*: „Egy epizód a kollégium történetéből”. *Gálffy Zsigmond*: „Euripides és a n phit”, *dr. Gelei József*: „A mi igazi tragédiánk”, *Vass Domokos*: „Az energia átalakulásai és terjedési tünetényei” címen olvasott fel mély tanulmányra való értekezést. *Gál Kelemen* beiktató beszéde után *Csifó Sálamon* a teol. akadémia, *Nagy Lajos* a sz. kereszturi főgimn. *Ürmösi Károly* a kolozsvári egyházközség és a Kolozs-dobokai egyházkör nevében üdvözölte a beiktatottakat. A püspök úr bezáró beszéde után az ifjusági énekkar éneke fejezte be a történelmi jelentőségű ünnepélyt, amely iskoláink mai viharos életében enyhületet adó pihenést s új erő gyűjtést adó óra volt.

Ideiglenes Egyházi Bizottság. Az Unitárius egyház életében 1923 április 5—7 napjai történelmi jelentőségűvé emelkedtek. Ezekon a napokon ülésezett az I. E. Bizottság, amelynek hivatása volt barátságos eszmecsere útján megbeszélni azokat a reform gondolatokat, amelyek egyházunkban újabb időben a megváltozott viszonyokkal kapcsolatban fölmerültek. Így megbeszélés tárgya volt: Az egyházközség, az egyházkör, az E. K. T. az E. Főtanács reformja, az egyházkörök új beosztása, az egyházköri adminisztráció, az esperesi vizsgálószéka püspöki vizsgálat, a misszió ügy, a szorványok és körlel-

készségek, a teol. akadémia szervezete, a lelkészképzés, a felekezeti népoktatás, a középiskolai oktatás, a leányotthon fejlesztése, a különböző életpályákon levő tanulók lelki gondozása, a hívek fegyelmezése; egységes egyházi költségvetési törvény egyh. számvevőség szervezése, pénztárnoki és ellenőri hatás, körök szabályozása. énekeskönyv, unitárius nyomda és irodalom ügye. Amint e címekből is látszik, az egyházi életnek minden kérdése egy vagy más vonatkozásban a bizottság előtt megfordult és részletes megbeszélés tárgyát képezte. Minden kérdésnek megvolt az előadója s mind ezek, mind a hozzászólók érezték a történelmi idők hatását. A háromnapos tanácskozás a legnagyobb érdeklődés és komolyság jegyében folyt le, amiben nagy érdeme van dr. *Ferenczi Géza* főgondnoknak, aki a tanácskozást vezette s aki a bizottság összehívását szorgalmazta. A tanácskozás rendjén jóleső érzéssel állapítottuk meg, hogy végeredményében mindnyájan egyet akarunk: vallásunk és egyházunk létének a biztosítását, sőt a fejlesztését. A legszélsőségesebb s egymástól messze eltérő vélemények mind ebből a közös forrásból származnak. A tanácskozás rendjén a különböző vélemények csiszolódtak, az ellentétek tompultak s éreztük, hogy sokat közeledtünk egymáshoz. És ez így is van rendén. A mai idők nem alkalmasak a torzskodásra s az egyéni érdekek előtérbe nyomására, sőt lemondással s egyéni áldozatokkal is a közös célt kell előmozditanunk. Ma kísérletezésekre nincsen időnk. Az egyes kérdéseket az E. K. T. kiküldi a köröknek, hogy így a kellő hivatalos ultra terelődjenek az ügyek s alkalma legyen minden erre hivatott embernek hozzá csatolni észrevételeit, megjegyzéseit. Mi csupán azt sajnáljuk, hogy az egyházi irodalom ügye a tárgysorozatban leghátul került, s így ez a nagyjelentőségű kérdés az idő előhaladottsága s a tagok fáradtsága miatt részletes és alapos megbeszélés tárgya nem lehetett.

Vándorgyűlések. Az U. I. Társaság évenként tartani szokott vándorgyűléseinek sorozatát ez évben Sepsiszentgyörgyön kezdette meg május 12-én s Árkoson folytatta május 13-án. Mindkét gyűlésen dr. *Ferenczy Géza* főgondnok úr, a Társaság igazgatója elnökölt s megnyitó-, valamint bezáróbeszédeivel általános érdeklődés mellett mutatott rá a feladatokra s a Társaság, valamint a jelen összejövetelek céljára mind irodalmi, mind társadalmi, mind vallás erkölcsi, faji és általános ember-művelődési szempontból.

A *sepsiszentgyörgyi* vándorgyűlés május 12-én este volt a ref. Székely-Mikó kollegium tornatermében, mely termet a vezetőség *József Lajos* esperes kérésére készséggel bocsátotta rendelkezésünkre. A helyi unitárius vezetőség mindent megtett, hogy az estély jól elő legyen készítve s az minden tekintetben jól is sikerült. Az elnöki megnyitó mellett a helybeli férdfalárda pár darabot művésziesen, szépen adott elő; szépen szavalt *József Domokos* brassói tanító (Alba Nevis: A hó). Kiséret

mellett melódrámát adott elő József Kálmánné őnagysága igen nagy sikerrel; felolvasott Gyallay Domokos „Mindenre sor kerül” címen, Sepsiszentgyörgy multjából merítve mesteri novellája tárgyát s érdekesen mutatva rá a polgári és katonai elem küzdelmére. Szabadeöladást tartott az emberiség egyetemes értékeiröl Dr. Kiss Elek, drámai módon állítva be a különböző fajok és népek művelödéstörténeti értékét s megállapítva a múlt világa mellett mai feladatainkat. . . . Az előadások láthatóan nagy hatást gyakoroltak a szépszámú közönségre, kik között ott láttuk a vidéki világi és egyházi vezetőinket is. Más vallású testvéreink is igen dicséretes érdeklödést mutattak. Nem mulaszthatjuk el, hogy mindazoknak, akik elősegítették ez épületes összejövételt s köztük József Lajos esperesnek és családjának legmelegebb köszönetünket ki ne fejezzük.

Az árkosi vándorgyölés 13-án délután 4 órakor volt az unitárius templomban, melyet zsúfolásig megtöltött a vidéki és helybeli közönség. Régeni Aron vezetése mellett gyülekezeti ének volt, mit Biró István kálnoki lelkész megható imája követett. A lendületes elnöki megnyitó után, megkapóan szavalt Végh Katinka, mit Régeni művészi vezetése mellett az árkosi férdfidaláda éneke követett. „Lecke, amelyet nem lehet elfelejteni” címen a figyelmet állandóan lebilincselve, felolvasott Gyallay Domokos. Kiváló psychológiával s népnevelői hatással dolgozott. Nagy hatása volt. Régeni Juliska szép éneke következett, a vonós zenekar kísérete mellett, melyet Végh Benjámín lelkész vezetett lelkes hozzáértéssel. Megjegyezzük, hogy a hegedüket s nagybögöt stb. egy székely ifjú vezetése mellett saját maguk készítik, ami mutatja fajunk öserejét s művészi hajlamát.

Az egyéniség megjelenéséről, értékéről s az egyénnek a társas közösségben való elhelyezkedéséről szabadelöladást tartott Dr. Kiss Elek, ki állandó figyelem mellett mutatott rá a néber nemzeti küzdelem közepette az Ezekielnél fellépő egyéniség értékelésére s onnan Jézus felfogásában az Istenországban való beilleszkedésére. Énekelt még a férdfidaláda, szavalt Balogh József, kinek kellemes orgánuma érvényesült; következett a magas szárnyalású elnöki bezáró s majd a gyülekezet énekével végzödött az összejövétel.

Este a községháza nagytermében a gyermekek (fiúk és lányok) bájos színjátékában s a zenekar előadásában gyönyörködünk.

E helyen is köszönetet mondunk azért a megértő jóakaratóért, mellyel a vezetőség, a vidék s a helybeli szereplők és a közönség is fogadott. Fögondnok urunknak nagy tevékenységeért és áldozatkészségeért hálásak vagyunk.

Hisszük, hogy Isten segedelmével kulturánkat és műveltségünket népünkkel egyetemben fejleszthetni fogjuk.

E nemes cél munkálásáért július 15-én délelött és délután Alsórákoson és Ürmösön tart az U. I. Társaság vándor-

gyűléseket. Bölönben július 12-én, Vargyason jul. 13. v. 14.-én. A vándorgyűlések alkalmával Sepsiszentgyörgy 1000, Árkos 800 lei összeget adott az U. I. T. céljaira.

Tudósító.

Az Essex Hall. I. Az Essex Hall nemcsak név már, hanem egy olyan fogalom, ahol az angol unitárizmusnak leg-sajátosabb mozzanatai és értékei látnak napvilágot. Ez évben, május 23-án, a többi értékes beszéd mellett feltűnő volt a prágai dr. Norbert F. Chapek beszéde, aki kb. ezeket mondta: A háború után, mikor az új köztársaság megszületett, kb. két (2) millió ember maradt el a róm. kath. egyháztól s vetette fel a kérdést, mivel lehet egy olyan vallást pótolni, amely semmiképen nem volt elég aktív arra, hogy a nemzeti gyűlölséget és a háborút megakadályozza. — Csehszlovákiában így három fontosabb felekezet létesült, melyek közül régiek voltak a római katolikusok, a régi evangélikusok (ma cseh evangélikus testvérek) és újonnan alakult a csehszlovák nemzeti egyház. „Ez utóbbi alkalmas munkamezőket tárt fel előttünk, mert az unitárizmus irányába fordította tekintetét.”

II. Május 24-én pedig *Lord Robert Cecil* tartott az Essex Hallban az unitáriusok meghívására a Népek Ligájának erkölcsi alapjáról egy óránál is továbbtartó hatalmas felolvasást. Előadásában a későbbben miniszterré lett politikus a legnagyobb hittel és bizalommal beszélt a nevezett liga lehetőségeiről s létesüléséről, rámutatván állandóan arra, hogy ezt csak olyan szellemben lehet csinálni, ahogyan Anglia viseltetik birodalmában a különböző népekkel szemben, midőn azoknak nemcsak létjogosultságát, hanem szabadságát s értékét is elismeri. Fejtegetései inkább az észhez szólottak, mint a szívhez s tudósítások szerint teljesen meggyőzőek voltak és az unitáriusok közt nagy hatást értek el.

III. Ez alkalommal történt, hogy dr. Carpenter, ki jelenleg 78 éves s ma az Összehasonlító vallástudomány legnagyobb tekintélye, köszönetet mondott *Lord Robert Cecil*nek. Dr. J. E. Carpenter (a Manchester New College-nak volt igazgatója Oxfordban) 1906-ban lett először doktor Oxfordban, 1904-ben „Tufts Egyetem” divinity doktora, 1908-ban a jénai egyetem theologiai doktora, 1909-ben a genfi egyetem theologiai doktora s 1923-ban az oxfordi egyetem divinity doktora lett. E sok doktorátusban nem a sokaság a fontos, hanem megjegyzendő és kiemelendő az, hogy az oxfordi egyetemen soha még unitárius „doctor of divinity” nem volt; 1880-ban még a híres Martineau-nak sem adták ezt meg, hanem a D. C. L.-t ruházták rá.

Az öreg Carpenter az Essex Hallban szép beszédével mindenkit lebilincsel s az unitáriusok büszkék voltak e rendkívüli nagy eredményeket elért férfiukra.

Dr. K. E.

„Élő egyház“. Az orosz szovjetek, — amennyiben a kiszivárgott hírek megbízhatók — új vallás és egyház alapításán fáradoznak. Ebből a célból tartottak az új orosz egyházak kongresszust Moszkvában. Az orthodox egyházat, amelyet „a ritusok, ceremóniák, szentképek, csengők, relikviák és babonák egyházának“ tartottak, a forradalom vihara nagy részben elsodorta. De egy másik tuzásba csapott át, midőn a régi hivatalos egyház tanai helyett a sivár ateizmusnak a lobogóját bontotta ki. Ez azonban még a bolsevista lelkeket sem elégitette ki. A kétség és bizonytalanság között vergődő s a vallási igazságokat szomjuhozó nép pedig mohó vággyal kereste az újabb kapcsolatokat, amelyek Istennel viszonyba hozzák. Ebben a nagy zűrzavarban hihetetlenül elszaporodtak a babonák, buján tenyészett a boszorkányokban és kísértetekben való hit. s megnövekedett a rongyos próféták száma, akik a világ közeli pusztulását hirdetik uton-útfélen a hiszékeny népnek. Ezeket a bajokon kíván segíteni a moszkvai kongresszus, amely egyfelől a régi halott egyház, de másfelől a teljes ateizmus helyébe egy új „élő egyházat“ kíván szervezni. Az átszervezés két irányban működik. Egyfelől a dogmákat reformálja a „tudomány“ és a „modern filozófia“ elvei alapján, másfelől szabadbá tette a papok és püspökök házasságát, eltörölte a házassági akadályok nagy részét, apasztotta a ceremóniák számát s a liturgia nyelvét az orosz tette. Azonban ezzel az újabb hivatalos vallás és egyház alapítással sokan nincsenek megelégedve s különböző címenek újabb csoportosítások történnek. Így pl. a munkások harmadik vallási internacionáléja megalakította a „munkások szabad egyházát“, amely a kereszténység és a kommunizmus elveit akarja összhangzásba hozni. Ebből a célból az evangéliumot s különösen a Jézus személyét törekszik megszabadítani a skolászticizmus bilincseitől. Hogy mivé fog kialakulni a vallási forradalom, azt nem tudjuk. De előbb-utóbb megérti az orosz nép, hogy senki sem vehet más fundamentumot, mint a Jézus Krisztus.

Dr. Gelei József. Jóleső örömmel értesülünk, hogy a M. T. Akadémia *dr. Gelei József* főgimn. tanárunkat tagjai sorába választotta. Méltó elismerése ez annak a szorgalmas és sikeres tudományos munkálkodásnak, amelyet Gelei a biológia terén kifejtett és kifejt naponkint. Tudunkra a mi egyházunkból ma ő az egyetlen élő, aki ebben a megtiszteltetésben részesült.

Házasság. Kádár József (Szováta) 1923. április 17-én nőül vette Porzsolt Erzsikét (Nagyajta).

Kérelem. Tisztelettel kérem azon urakat, akikhez a nyomda ügyben az alkalmi társulási ivatek aláírás végett kiküldtem volt, azoknak minél előbbi beküldésére. *Dr. Kiss Elek.*

Elhunytak: Martonosi Gálffy Kálmán a székelykereszturi egyházkör volt felügyelő gondnoka április 10-én, Székelyudvarhelyen. — Kilyéni Kilyéni Endre a háromszéki egyházkör

felügyelőgondnoka május 16-án Sepsiszentgyörgyön, 71 éves korában. — Kövendi Váradai Károlyné szül. sófalvi Miklós Ida június 1-én 82 éves korában Kolozsvárt. Az elhunytban dr. Váradai Aurél folyóiratunk dolgozótársa, édes anyját vesztette el. Ótordai Weress Sándor birtokos, a magyar unitárius egyházi főtanács tagja, Kolozsvárt, június 14-én 63 éves korában.

Felhívás. Dr. Carpenternek: „A kereszténység helye a világ vallásai között” című kis munkáját lefordítottam s azt előreláthatólag a nyár folyamán az U. I. Társaság égisze alatt dr. Ferenczy Géza főgondnok úr támogatása mellett ki fogom nyomtatni. Árát még előre nem tudom, de mindenkinek felhívom a figyelmét e komoly összehasonlító vallástudományi munkára, melynél alkalmasabb bevezetést a kérdésbe ma nem találhatni. Dr. Carpenterer még Müller Miksa szerint is a legelső tekintély, az összehasonlító vallástudomány terén (Christian Life: 1923. 172 l.).

Dr. Kiss Elek.

Alap- és szakvizsgálat a Teológiai Akadémián. A Teológiai Akadémián dr. Varga Béla főgimnáziumi rendes tanár az alap- és szakvizsgát jeles eredménnyel letette. Ugyancsak az iskolai év végén alapvizsgát tettek: Benedek János, Biró Izsák, Fülöp Zoltán, Kádár Lajos, Lőrinczy Géza, Lőrinczy József, Pál Dénes. Szakvizsgát tettek: Balázs Ferenc, Máthé Zsigmond, Pál Tamás, Pálffy Albert, Pálffy Árpád. Mindnyájan jeles eredménnyel.

Pályázati hirdetés 801—1923. elnöki szám A Magyar Unitárius Egyház Képviselő Tanácsa nevében pályázatot hirdetnek a titkári állásra. A szervezeti törvény vonatkozó fejezete szerint, hol a titkár kötelességei is elő vannak írva, az állásra pályázhatnak jogi, tanári vagy lelkészi pályára képesített egyének. Fizetése egyelőre az állam által az egyházi titkár címén utalt javadalmazás, ami a legutóbbi október—márciusi állapot szerint kitesz havonta: alapfizetésben 1550, drágasági segélyben 400, drágasági segélypótlékban 600 leit, családi segélyben az állami tisztviselőkre megállapított kulcs szerint a gyermekek számához képest 100—150 vagy 250 leut s végül lakáspénzben a családi állapot szerint az alapfizetés 20, 25 vagy 30 százalékát. A pályázatok megfelelően felszerelve hozzám adandók be augusztus 5-ig. Kolozsvárt, 1923 május 26-án. *Ferencz József* unitárius püspök.